

LIITE 1: TÄHTITORNINVUOREN PUISTON HISTORIASELVITYS

MAUNU HÄYRYNEN, FT, 6.10.1998

Helsingin kaupungin rakennusvirasto
Viherosasto / Kunnossapitoimisto

1 Selvityksen tavoitteet

Selvityksen tarkoitus on ollut toimeksiannon (työohjelma/ViO 9.1.1998; tilaus n:o 9890037/ViO 23.1.1998) mukaisesti laatia historiallinen selvitys kuva- ja suunnitelmakarttaliitteineen puiston rakentamisesta nykyhetken kunnossapidon ja peruskorjauksen suunnittelun pohjaksi sekä opastettujen puistokierrosten tietolähteeksi.

- Selvityksen puutarhahistoriallisina tavoitteina on ollut laatia:
 - Taidehistoriallinen tarkastelu, joka käsittää Tähtitorninvuoren puiston suunnitteluvaiheet ja puutarhataiteellisen merkityksen;
 - Maisemahistoriallinen tarkastelu, joka käsittää Tähtitorninvuoren ja sen välittömän ympäristön historiallisen kehityksen;
 - Tähtitorninvuoren puiston suunnitellut piirteet, erikseen maisemarakenne ja vaihtuvat elementit;
 - Säilyneiden piirteiden kuvaus ja arvottaminen;
 - Suositukset restaurointisuunnittelua ja hoitoa varten.

Selvitys on painottunut Tähtitorninvuoren puiston historiallisen ilmeen kannalta keskeisiin rakennepiirteisiin, kasvillisuusomitelmiin sekä alkuperäiseen koristekasvilajistoon. Selvityksen laajuutta suhteessa käytettävissä olleeseen lähdeaineistoon on käytännössä rajoittanut työhön käytettävissä ollut kahden viikon aika.

Koska Tähtitorninvuoren alueen historiaa ja puiston suunnitteluprosessia on käsitelty julkaisuissa ja muissa yhteyksissä¹, on tämän selvityksen tavoitteiden kannalta ollut aiheellista keskittyä puiston alkuperäisen asun ja siinä tapahtuneiden myöhempien muutosten tarkasteluun. Puiston historian muita osa-alueita on esitelty tiivistetysti ja laajempaan tausta-aineistoon viitaten. Myös puistoon liittyvästä erittäin runsaasta kuvamateriaalista on pyritty poimimaan ennen muuta aikaisemmin julkaisemattomia valokuvia, piirustuksia tms., jotka täydentävät kuvaa sen kehityksestä. Selvityksen liitteenä oleviin suunnitelmiin, valokuviin ja luetteloihin on viitattu tekstiviiteillä, muuhun lähdeaineistoon taas alaviiteillä. Luettelot liitteinä olevista suunnitelmapiirustuksista, kuvista ja kirjallisista lähteistä löytyvät lopusta.

2 *Tiivistelmä*

Tähtitorninvuori on Helsingin keskustan merkittävimpiä historiallisia ympäristöjä. Paikka on toiminut alun perin vartiutulivuorena (kasavuori, Kasaberget) ja sittemmin osana C. A. Ehrens-vär-din Viaporin yhteyteen suunnittelemaa kaupunkilinnostusta (pienen varustuksen nimenä oli Ulrikasborgsberget, josta Ullanlinnan kaupunginosan nimi). Vuonna 1832 mäen huipulle valmistui Engelin astronominen observatorio Unioninkadun päätteeksi. Nälkävuosina 1867–68 rakennettiin hätäaputyönä vieroitusmäen yli. 1880-luvulla Tähtitorninvuori oli ehdolla Säätytalon sijoituspaikaksi ja sittemmin mm. historiallis-etnografisen museon sekä Eliel Saarisen vuoden 1908 eduskuntatalosuunnitelman. Mäki istutettiin puistoksi Helsingin ensimmäisen vakinaisen kaupunginpuutarhurin Svante Olssonin 1890 laatiman suunnitelman mukaan. Viimeiset istutustyöt valmistuivat vuonna 1904.

Tähtitorninvuori oli Helsingin ensimmäinen puhtaasti kunnallinen puistohanke, ja siihen käytettiin poikkeuksellisesti myös kaupungin silloisen alkoholiyhtiön myyntivoittoja. Se rakennettiin Kaivopuiston tavoin Tukholman 1800-luvun lopun ”mäkipuistojen” mallin mukaiseksi näköalapuistoksi. Puiston suunnittelussa painotettiin erityisesti toimivia käytäväjärjestelyjä, huolella sommiteltuja näköaloja Kauppatorille ja merelle sekä rikasta ja monimuotoista koristekasvillisuutta. Mäen eteläpuolista merinäköalaa yritettiin varjella umpeen rakentamisella erityisillä rakennuskorkeuden rajoituksilla vuonna 1897, ainoana tuloksena nykyisen Ullanpuistikon laajentaminen tontinlunastuksen avulla siten, että edes näkymäakseli Kaivopuiston yli säilyi. Puistikkoa varten laadittiin ehdotus arkkitehtoniseen tyyliin 1918, ja se suunniteltiin lopulta nykyasuunsa vuonna 1926. Puiston merkittävin taideteos on vuonna 1898 pystytetty Robert Stigellin ”Haaksirikkoiset”. Tähtitorninvuoren puisto pysyi valmistuttuaan vuosikymmenten ajan turistioppaiden yms. mukaan pääkaupungin keskeisenä nähtävyytenä.

Tähtitorninvuori on historiallisen ja maisemallisen merkityksensä lisäksi viime vuosisadanvaihteen mannermaisen puistotyylin hyvin säilynyt edustaja. Puisto on kuitenkin erityisesti sotien jälkeisenä aikana päässyt rappeutumaan ja sen kasvustoja on uusittu sattumanvaraisesti.

Arvokkaan maisemakokonaisuuden säilyminen edellyttäisi viime kädessä suojeluvia asemakaavamääräyksiä. Mihinkään laajempiin muutostoi-miin ei ole syytä ryhtyä ennen parhaillaan tekeillä olevan historiaselvityksen ja sen tuloksiin nojaavan kunnostussuunnitelman valmistumista. Puiston uusimisessa tulisi tähdätä Kauppatorin ja Kaivopuiston näkymien palauttamiseen sekä niiden jälleen umpeutumisen estämiseen. Alkuperäinen kasvilajisto olisi tarkasti kartoitettava ja pyrittävä mahdollisuuksien rajoissa sen palauttamiseen alkuperäisten istutusperiaatteiden mukaan. Yhteyttä Kaivopuistoon olisi hyvä vahvistaa sisällyttämällä Ullanpuistikon kunnostus hoito-ohjelmaan.

3 *Puutarhahistoriallinen tarkastelu*

3.1 Tähtitorninvuoren maiseman kehitys ennen puiston perustamista

Tähtitorninvuoren nimellä nykyään tunnettu kallioselänne on Helsingin kaupunginniemen korkein maastokohta (n. 32 metriä merenpinnan yläpuolella). Sitä korkeampaa maastoa löytyy lähimpänä Vesilinnanmäen suunnassa. Ennen kerrostalokaupungin rakentamista ja puiston kasvamista Tähtitorninvuorelta on avautunut esteettön näkymä niemen avointen kallioiden yli.² Mäen hallitseva asema on aina sanellut sen merkityksen osana ympäristöä, mutta esteettömälle näkymälle on eri vaiheissa annettu erilaisia sisältöjä, jotka vuorollaan ovat ohjanneet kukin omalla tavallaan maiseman muokkaamista.

Tähtitorninvuoren varhaisin tunnettu käyttö liittyi puolustukseen: alkuperäisen Kasaberget-nimensä perusteella se on toiminut vartiutulivuorena osana Uudenmaan rannikkoa seurannutta tulipaikkojen ketjua. Mäeltä on voinut nähdä sekä lähimpien vartiopaikkojen merkkitulet tai -savut että mereltä mahdollisesti lähestyvän vihollisen. Levottomina aikoina mäellä pidettiin jatkuvaa vartiota, viimeksi ison ja pikkuvihan aikoina (1700–1721 ja 1741–1743). Helsingin siirryttyä Vironniemelle Kasavuori eli Tähtitorninvuori muodosti yhden rakennettua kaupunkialuetta ympäröivistä

selänteistä. Sen syrjäisyyttä korostivat kolkosti mäen rinteessä sijainneet häpeäpaalu ja mestauspaikka (samaa tapaan kuin toisaalla kaupungissa Siltavuoren hirsipuu).³

C. A. Ehrens-vär-din vuoden 1747 Viaporin linnoitussuunnitelmaan sisältyi Susisaarten ohella myös Helsingin kaupunginniemen linnoittaminen. Alkuperäinen ajatus kaupunkilinnostuksesta Viaporin kaksoislinnoituksen itsenäisenä osana supistui varojen puutteesta erillisiksi Kasavuorelle ja Siltavuorelle rakennettaviksi varustuksiksi. Kasavuorelle alettiin vuonna 1748 rakentaa Ulricasborg-nimistä yksinkertaista varustusta, jonka tehtävänä oli puolustaa niemen eteläosaa ja saarilinnostuksen mantereen puoleista sivustaa. Mäki ristittiin varustuksen mukaan Ulrikasborgsbergetiksi, ja se antoi sittemmin nimensä Ulrikasborgin – suomennettuna Ullanlinnan – kaupunginosalle.⁴

Carl P. Hagströmin tunnetussa vuoden 1787 kaupunkimittauskartassa Ulrikaporin alue esitettiin viljelyskelvottomana ja huonosti puuta kasvavana kallioseutuna (”Mycket Bergig med Små Thall”), jossa linnoitukseen liittyneiden rakennusten lisäksi oli vain laivaveistämö nykyisen Olympiaterminaalien kohdalla. Mäkeä käytettiin epäilemättä kaupunkilaisten laidunmaana sekä mitä todennäköisimmin yhä edelleen myös meren ja lähestyvien alusten tarkkailupaikkana.

Ulricasborg oli Wilhelm Le Moinen vuoden 1816 laveerauksen mukaan lähinnä kivistä ladottu rintavarustus, mutta siihen liittyi tietävästi myös varuskunta, joka oli majoittunut puukasarmeihin mäen pohjoispuolella. Mitään merkittävää sotilaallista roolia varustuksella ei tiedetä olleen, jos sellaisena ei pidetä vuonna 1788 Kustaa III:n sodassa tuhoutunutta tykistön laboratoriota. Suomen sodan (1808–1809) ja Helsingin pääkaupungiksi tulon (1812) jälkeen varustuksen kivet käytettiin sodassa palaneen kaupungin jälleenrakennukseen. Venäläiset suunnittelivat linnoituksen uutta pystyttämistä, mikä olisi estänyt sen lähiympäristön rakentamisen, koska ampuma-ala olisi pitänyt säilyttää vapaana. Johan Albrecht Ehrenströmin vuoden 1812 asemakaavan ja pääkaupunkiaseman myötä alue kuitenkin varattiin kaupungin laajenemistarpeisiin.⁵

Ehrenströmin vuoden 1814 ehdotuksessa ruutukaavakeskustan pohjois-etelä-

suuntainen akseli, sittemmin Suomen Venäjään liittämisen muistoksi Unioninkaduksi nimetty valtaväylä, päättyi juhlavasti Ulrikaporinvuoren huipulle rakennettavaksi aiotuun kahdeksankulmaiseen merenkulkukouluun observatoriotorneineen. Vuonna 1819, keisari Aleksanteri I:n vieraillessa kaupungissa, soihtuilla koristellun Unioninkadun päätteeksi mäen laelle oli improvisoitu tilapäinen obeliski keisarillisine monogrammeineen.⁶

Yliopiston siirtyessä Turusta Helsinkiin vuonna 1828 rakennus vaihtui sen astronomiseksi observatorioksi. Tämä valmistui Engelin suunnittelemana mäen laelle vuonna 1834. Sinänsä pienehkö observatoriorakennus levittäytyi Unioninkadun suuntaan palatsimaiseksi julkisivuksi kolmine havainnointitorneineen. Myös samana vuonna perustetun Ullanlinnan kylpylä- ja kaivohuoneyhtiön pääkäytävä eli nykyisen Kaivopuiston Iso Puistotie päättyi observatorioon. Tämä tuskin lieene ollut sattuma, sillä Engel piirsi yhtiölle pääkäytävän varressa sijainneet kylpylä- ja ravintolarakennukset (kylpylä valmistui vuonna 1836 ja ravintola eli Kaivohuone vuonna 1838). 1800-luvun loppuun asti observatorio oli kauas joka suuntaan yli kaupungin näkyvä maamerkki, joka merkittiin merikortteihin ja josta käsin annettiin – pudottamalla keskimmaisessä tornissa olleesta mastosta öljykankainen pussi – puolenpäivän ”aikamerkki” kaupunkilaisille aina viime sotiin asti. Observatorio antoi myös mäelle sen nykynimen (suomenkielinen Tähtitorninvuori-nimitys tosin vakiintui vasta tämän vuosisadan puolella).⁷

Krimin sodan aikana Tähtitorninvuorelle pystytettiin optinen lennätin pitämään yhteyttä Viaporin linnoituksen kanssa. Sivistyneen sodankäyntitavan ansiosta kaupunkilaiset voivat turvallisesti seurata Viaporin pommitusta Tähtitorninvuorelta käsin. Optinen lennätin toimi paikalla myös ensimmäisen maailmansodan aikana. Pikku hiljaa armeijan rakennukset hävisivät lukuun ottamatta maneesia, joka jatkoi toimintaansa vuonna 1877 valmistuneessa rakennuksessa.⁸

Tähtitorninvuori oli jo 1800-luvun alussa ”löydetty” näköalapaikkana, ja vuosisadan puoleenväliin mennessä siitä tuli keskeinen aitiopaikka uuden empire-Helsingin ihailua varten. Vuonna 1845 julkaistiin Lennart Forstenin runo ”Utsigten från Ulrikasborgsberget”,

joka tosin keskittyi Viaporin linnoitukseen, ja seuraavana vuonna Borgå Tidningissä saksalaisen matkailijan kuvaus mäeltä avautuvasta maisemasta. Kummassakin kuvauksessa korostettiin meren, kallioiden ja Viaporin muurien hallitseman maiseman karuutta ja surumielisyyttä. Itse Engel oli jo vuonna 1822 perustellut yksityiskirjeessään senhetkistä ajatustaan keisarillisen palatsin rakentamiseksi mäelle juuri sieltä avautuvilla näkymillä merelle ja Viaporiin.⁹

1800-luvun puolenvälin jälkeen rakennetun kaupunkialueen keskelle jäänyt Tähtitorninvuori sekä vaatimattomat hyöty- ja asuinrakennukset sen liepeillä alkoivat muodostaa yhä jyrkemmän vastakohdan Kauppatorin julkisivuriville. Samalla tonttimaan nouseva arvo alkoi houkutella alueelle rakennushankkeita. Vuonna 1865 Helsingin maistraatti kutsui tehtailijan ja puistomesenaatin Henrik Borgströmin myötävaikutuksella ruotsalaisen puutarha-arkkitehdin Knut Forssbergin suunnittelemaan Kaisaniemen puiston uudistamista. Lehtitietojen mukaan Forssberg laati myös mittavan suunnitelman Tähtitorninvuoren rakentamiseksi uudenaikaiseksi ”amfiteaterimaiseksi” puutarhakaupunginosaksi sekä sen laen istuttamiseksi puistoksi.

Forssbergin Tähtitorninvuoren suunnitelmaa ei ole löytynyt, mutta päätellen hänen samaan aikaan laatimistaan Eläintarhan huviloiden sekä Ruissalon kansanpuiston suunnitelmista sen on täytynyt olla silloisissa oloissa poikkeuksellinen. Puutarhakaupunginosaa ei toteutettu, mutta nälkävuosien 1867–1867 hätäaputoinä ryhdyttiin tasoittamaan mäkeä ja rakentamaan ”Simplon-viertotietä” sen yli Kylpyläesikaupunkiin. Työt rahoitettiin järjestämällä sarja hyväntekeväisyystanssiaisia kaupungin säätyläisille. Vuodelta 1872 säilyneen asemakaavatutkielman perusteella oli ilmeisesti aikomus rakentaa mäelle myös näköalatasanne, minkä lisäksi makasiinit olisi rakennettu uudelleen kivistä ja niiden päälle olisi perustettu kattopuutarha (ajatus oli peräisin edellä käsitellystä Forssbergin suunnitelmasta).¹⁰

Varhaiset istutus- ja rakennuskaavailut eivät vielä johtaneet suuriin näkyviin muutoksiin Tähtitorninvuoren maisemassa. Krimin sodan (1853–1856) aikana ja uudelleen vuonna 1878 suuren itämaisen sodan yhteydessä Venäjän laivasto pystytti mäelle optisen lennättimen, koska näkyvyys niin merelle, Viaporiin kuin varsinaiseen kaupunkiinkin oli sieltä kaikkein paras. Myöhemmin tätä tai vastaavaa rakennelmaa observatorion itäseinustalla kutsuttiin ”myrskynmerkkilaitteeksi” (*stormsignalapparaten*), ja se poistettiin vasta vuonna 1914. Mäen ympärille alkoi 1800-luvun loppupuolella ilmaantua myös julkisia rakennuksia, kuten saksalainen kirkko, ruotsalainen normaalilyseo, kirurginen sairaala ja kättilöopisto. Vuonna 1879 mäen etelälaidasta luovutettiin lisämaata rakennuskäyttöön Vuorimiehenkadun varren tonteille. Läheisen Kaivopuiston alueen vuokrahuvilat olivat käytännössä siirtyneet ympärivuotiseen asuinkäyttöön, ja estääkseen puiston rakentamisen täyteen kaupunki lunasti sen takaisin itselleen vuonna 1886. Ryhtyessään suunnittelemaan lunastetun alueen uudistamista julkiseksi puistoksi kaupunginvaltuusto ja rahatoimikamari (kaupunginhallituksen edeltäjä) kiinnittivät jälleen huomionsa myös Tähtitorninvuoren alueeseen.¹¹

Tähtitorninvuori oli noussut keskustelun kohteeksi jo F. A. Sjöströmin vuosien 1882–1883 monumentaalisten säätytalo-suunnitelmien myötä. Vuosisadan vaihdetta lähestyessä suhtautuminen Tähtitorninvuoren maisemaan jakautuikin selvästi kahteen suuntaukseen, joihin liittyi myös poliittisia ulottuvuuksia: toisessa mäelle haluttiin pystyttää kansallinen monumenttirakennus, toisessa se haluttiin muuttaa näköalapuistoksi.¹²

Vaikka säätytalo-hankkeesta Sjöströmin kuoltua luovuttiinkin, Tähtitorninvuoren puistohankkeella oli yhä kilpailijoita arkkitehtuurin taholla. Paikalle oli vuonna 1887 esitetty myös historiallis-etnografisen museon rakentamista, ja yllättäen kaupunki tarjosi itse tälle paikkaa puistosta vuonna 1891. Yleisten rakennusten ylihallitus sai kuitenkin suunnitelmat valmiiksi vasta vuonna 1895, jolloin puistotyöt olivat jo pitkällä ja kaupungin suhtautuminen museohankkeeseen oli muuttunut torjuvaksi.¹³

3.2 Tähtitorninvuoren puiston rakentaminen ¹⁴

Helsingin maistraatti oli jo vuonna 1883, suunnitellessaan Kaivopuiston takaisin lunastusta, ilmoittanut, että Tähtitorninvuoresta tuli tehdä ”yksi Helsingin kauneimmista ja, mitä näköalaan ja raittiiseen ilmaan tulee, miellyttävimmistä ulkoilmavirkistyspaikoista”. Kaupungin toimeksianto tähtäsi kaikesta päätellen nimen omaan puiston perustamiseen, ja puutarhakaupunginosahankkeet oli jätetty sikseen. Vuonna 1888 Helsinkiin hankittiin Tukholmasta puutarha-arkkitehti S. Lindh, joka laati suunnitelmat julkisiksi kaupunkipuistoiksi sekä Kaivopuistoon että Tähtitorninvuorelle. Lindh teki Helsingin ohella Suomessa puutarhasuunnitelmia tiettävästi ainakin Vaasaan. Hänen Helsingin suunnitelmansa oli laadittu ajalle ominaiseen saksalaiseen maisemapuutarhatyyliin, johon kuuluivat tiheä kiemurainen käytäväverkko sekä runsaat kukkaistutus-, lehtimaja- ja muut kasvillisuusaiheet. Sommittelultaan ja toiminnallisesti ne olivat haparoivia ja kaavamaisia, eikä julkisten istutusten suunnittelu vaikuttanut niiden perusteella olevan Lindhin ominta alaa.

Lindhin ajatuksena oli rakentaa observatorion eteen puolipyöreä terassi ja istuttaa sen ympäristö maisemapuistoksi. Mäen itäpään hän oli esittänyt lehtimajan ympäröimää pyöreää näköalatasannetta. Rahatoimikamari ei kelpuuttanut tätä sen enempää kuin hänen Kaivopuistoon tekemäänsäkään suunnitelmaa. Vuonna 1889 päädyttiin lopulta palkkaamaan vakinaiseksi kaupunginpuutarhuriksi Svante Olsson Ruotsista, joka vuonna 1890 teki uuden suunnitelman Tähtitorninvuoren puistoksi. Pariin otteeseen korjattuna tämä suunnitelma toimi pohjana vuoteen 1903 mennessä toteutetulle nykyiselle puistolle.¹⁵

Vuonna 1890 arkkitehti K. A. Wrede ehdotti jälleen mäen rakentamista puutarhakaupunginosaksi. Tämä nostatti pienen sanomalehtikeskustelun, jossa puistoa puolustettiin ”vähempivaraisten” virkistyspaikkana. Kaupunginvaltuusto asetti samana vuonna erityisen valiokunnan pohtimaan Tähtitorninvuoren käyttöä. Valiokunta kannatti yksimielisenä puiston rakentamista, pääperusteluna mäen ”eristynyt mutta silti keskeinen sijainti” (*sitt afskilda och dock centrala läge*) sekä näköala. Mietinnön tuloksena valtuusto päätti puiston rakentamisesta. Päätöstä ennakoivasti mäelle oli alettu tuoda täyttöainesta jo edellisvuonna, ja Olsson oli ehtinyt laatia kolme vaihtoehtosuunnitelmaa. Näistä oli syntynyt jopa kiista hänen ja rahatoimikamarin välille, koska kamari halusi pääkäytävälle (nykyiselle Argelanderintielle) loivempaa nousua, joka edellytti vähemmän pengerryksiä, kun taas Olsson halusi pehmeämpiä kaarteita käytäväsommitelmaansa varten. Yllä mainittu valiokunta suositteli kompromissia, jonka pohjalta lopulta laadittiin lopullinen puistosuunnitelma valtuuston toimeksiannosta.¹⁶

Tähtitorninvuoren puistosta on olemassa kaikkiaan kolme yleissuunnitelmaa rakennusviraston viherosaston arkistossa (ViOA 132, 133 ja 330; piirustukset 3 & 6) sekä yksi kaupunginarkistossa rakennuskonttorin puisto-osaston arkistossa. Näistä jokainen on päiväämätön ja signeeraamaton, mutta ne voidaan tunnistaa Svante Olssonin laatimiksi ja ajoittaa kahteen päävaiheeseen. Suunnitelmista vanhin on yleissuunnitelma ”N:o 2” (piirustus 3), joka poikkeaa muista useassa suhteessa. Siinä on esitetty pääkäytävälle kaksi linjausvaihtoehtoa, jotka vastaavat päätöksenteossa vuosina 1889—1890 käsiteltyjä, jolloin tämä on suunnitelman todennäköinen ajoitus. Lisäksi suunnitelma on muita ylimalkaisempi ja siitä puuttuu lukuisia myöhempiä piirteitä, kuten nykyisen Ullanpuistikon itäpuolen käytäväsommitelma (jonka tilalla on esitetty yksinkertaiset portaat), Tähtitorninkadun loppupää ja siitä alas jatkuvat portaat, luoteisosan havuryhmä, suuri ympyränmuotoinen näköalatasanne observatorion itäpuolella (sen tilalla on levennetty käytävien risteyskohta), puistolammikko sekä useita sivukäytäviä, istumapaikkoja ja muita yksityiskohtia. Myös puiston raja- ja muoto on erilainen, sillä myöhemmissä piirustuksissa saksalaisen kirkon vieressä ollut kruunun viljamakasiinin tontti sekä Vuorimiehenkadun kortteleiden itäpuolinen kaistale on liitetty puistoon. Puretun kruununmakasiinin tontti tasoitettiin osaksi puistoa jo vuonna 1896. Vuonna 1897 painetussa valiokuntamietinnön liitekartassa pohjakarttana käytettiin kuitenkin vielä vanhempaa suunnitelmaa, mikä viittaa siihen ettei muita vielä ollut. Suunnitelmassa itäisen näköalatasanteen keskelle on merkitty veistoksen paikka, kun myöhemmissä versioissa paikka on merkitty hieman etelämpäs, mihin se Stigellin ”Haaksirikkoisten” sijoituspäätöksen jälkeen muutettiin vuonna 1898 (ks. detaljipiirustus, piirustus 4).¹⁷

Myöhemmät kolme suunnitelmaa on siten laadittu aikaisintaan vuonna 1898. Niissä ei näy saksalaisen kirkon tontin kulman vuonna 1899 tapahtunutta viisittämistä tilan saamiseksi puistokäytävälle,¹⁸ joten niiden viimeinen mahdollinen laatimisaikankohta on ollut vuonna 1899. Kuultopaperille laadittu piirustus (ViOA 330) ja jompikumpi laveeratuista piirustuksista on toki voitu tehdä jälkikäteiskopioinakin. Suunnitelmien esittämät piirteet vastaavat pitkälle vanhojen valokuvien ja muiden lähteiden antamaa kuvaa, joten puiston Svante Olssonin suunnitteleman lopullisen asun voi katsoa dokumentoituneen niissä. Näihin suunnitelmiin viitataan jäljempänä yhteisesti Tähtitorninvuoren puiston yleissuunnitelmana (1898—1899).

Puiston rakennusvaiheita voi seurata sekä kaupunginpuutarhurin vuosikertomuksista että sanomalehdistä, joissa uudentyypistä puistohanketta seurattiin tarkasti. Vuonna 1890 saatiin valmiiksi pääkäytävä, vuosina 1891—1892 Unioninkadun ja Saunakadun (nykyisen Laivasillankadun) välisen alueen tasoitus ja käytävät, vuosina 1892—1893 länsiosan pääkäytävät. Vuonna 1893 päästiin istuttamaan pohjoisrinteen nurmikäntät, Unioninkadun päätteen lehmusrivit sekä vapaamuotoisia puu- ja pensasryhmiä. Vuonna 1895 tasoitettiin lakialuetta ja Kirurgin tontin rajaa, samana ja seuraavana vuonna ”makadamoitiin” ajotie ahtokivikerroksella, silloisella kestopäällysteellä. Vuonna 1897 istutettiin lakialueen nurmikäntät sekä matalia koristepuita ja kukkivia pensaita sinne. Seuraavana vuonna luoteisosaa tasoitettiin ja vuotta myöhemmin sinne istutettiin havuryhmä. Vuosisadan vaihduttua käytiin käsiksi puiston eteläosaan sekä observatorion itäpuolella sijaitsevaan mäen lakikohtaan, jonne istutettiin suuret määrät puita, pensaita ja perennoja, sekä tasoitettiin Tähtitorninkadun ja Vuorimiehenkadun välinen rinne (nykyinen Ullanpuistikko). Vuosina 1901—1902 valmistuivat rinneistutuksen ohella mm. portaikko Tähtitorninkadun päässä sekä istumapaikka Laivasillankadun puoleisessa rinteessä. Vuonna 1902 puisto valmistui muilta osin, mutta etelärinteen lammikko saatiin valmiiksi vasta seuraavana vuonna.¹⁹

Työtä alettiin kaupungin budjettivarojen lisäksi rahoittaa vuodesta 1889 lähtien kunnallisen alkoholimyymityhtiön, Helsingfors Utminuteringsaktiebol-

getin voittovaroista, jotka sen sääntöjen mukaan tuli käyttää yleishyödyllisiin tarkoituksiin. Kyseessä oli poikkeuksellinen toimi, sillä tavallisesti varat käytettiin köyhäinapuun tms., eikä muiden puistojen kohdalla näin meneteltykään.²⁰

Nurmikoiden kylvämisen jälkeen vihreä pastoraalimaisema oudoksutti keskieuropalaiseen maisemapuutarhaan tottumattomia helsinkiläisiä, muiden muassa arkkitehti Lars Sonckia, joka artikkelissaan ”Modärn vandalism—Helsingfors stadsplan” moitti sitä seuraavasti: ”[Mälle] paljon aikaa ja suuria pääomia uhraten vähitellen aikaan saatu vastenmielisen tasainen ja miltei siloiteltu pinta ei lainkaan tyydytä väärentämättömän taideaistin luonnonkauneuden kaipausta.” Rinteiden epätaisisuusia olisi pitänyt Sonckin mielestä säilyttää turkulaispuistojen esikuvan mukaisesti. Seuranneessa lehtikirjoittelussa mäkeä nimeltiin mm. ”lehmäparatiisiksi” tai ”Skoonen tasangoksi” (kaupunginpuutarhuri oli alkujaan skoonelainen) ja esitettiin vaatimuksia kansallisesta puutarhatyylistä, jonka olisi lähinnä tullut ilmetä kotimaisten maisematyyppien jäljittelynä sekä luonnonvaraisten kasvien käyttönä.²¹

Arvostelu alkoi vähetä koristekasvien istutusvaiheessa, ja uusi mannermainen puisto sai valmistuttuaan vuonna 1903 jakamattoman myönteisen vastaanoton. Siitä muodostui heti ”virallinen” Eteläsataman maiseman katselupaikka, ja sen kukkaistutukset vetivät mehiläisten tavoin puoleensa kasviharrastajia, jotka julkaisivat havaintojaan pitkinä ja oppineina luetteloina sanomalehdissä. Ensimmäisenä kaupungin alusta asti rakentamana täysimittaisena julkisena puistona Tähtitorninvuori oli myös kunnallinen ylpeydenaihe, josta ei oltu hevin valmiita luopumaan: kun vuonna 1908 järjestettiin arkkitehtuurikilpailu uuden yksikamarisen eduskunnan sijoittamiseksi mäen harjalle, ei kaupunki ollut ilman muuta valmis vastaanottamaan Eliel Saarisen suurisuuntaista voittajaehdotusta, vaan edellytti valtiovallan korvaavan istutukset. Ratkaisu venyi yli itsenäistymisen vuoteen 1923, jolloin eduskuntatalo lopulta päätettiin sijoittaa nykypaikalleen Arkadianmäelle.²²

Tähtitorninvuoren maisemallisten arvojen merkitys näkyi merinäköalan suojelupyrkimyksissä. Jo puiston rakentamisen alkaessa kävi ilmi, että asema-kaava salli Vuorimiehenkadun varren puutalojen korvaamisen eteläisen meri-

näköalan sulkevilla kerrostaloilla. Yliopisto sai mäen eteläpuolisten korttelien rakennuskorkeuden rajoitettua 39 metriin merenpinnasta, ettei havaintojen teko observatoriosta olisi estynyt. Rajoitus ei kuitenkaan riittänyt turvaamaan merinäköymää – paitsi itse observatoriosta käsin – joten kaupunki ryhtyi puolestaan ajamaan vielä tiukempia rakennuskorkeuden rajoituksia mäen eteläpuolisiin kortteleihin (piirustukset 9–11). Koska kyseessä oli voimassa olleen rakennusoikeuden rajoitusyritys, kaupungin oli käännettävä muutoksen läpiviemiseksi senaatin talousosaston puoleen. Tämä suhtautui kuitenkin nuivasti ajatukseen merinäköalasta ”yleisenä hyötynä” eikä hyväksynyt yksityiseen omistusoikeuteen puuttumista sen perusteella.²³

Kaupunki harkitsi jopa erityisten näköalakukkuloiden rakentamista puistoon (piirustus 8), mutta luopui ajatuksesta ja osti sen sijaan yhden Vuorimiehenkadun tontin, josta osa käytettiin Tähtitorninkadun ja Ullankadun välisen puistikon laajentamiseksi (piirustus 12). Nykyisin Ullanpuistikkona tunnettu rinneistutus mahdollisti kapean merinäköalakaistaleen säilyttämisen sekä myös istutetun näkömaakselin luomisen Tähtitorninvuoren puiston ja Kaivopuiston välille. Tontin lunastamiseen kulunut summa oli huomattava puiston rakentamiskustannuksiin nähden, mikä kertoo osaltaan siitä, kuinka paljon näkymille annettiin painoa puiston suunnittelussa.

Kaupunginistutuksista tuohon aikaan vastannut erityinen luottamusmieselin, puutarhalautakunta, esitti jopa suunnittelukilpailun järjestämistä puistikosta. Kilpailua ei järjestetty, mutta kaupunginpuutarhuri – tai todennäköisesti hänen apulaishauptmanninpuutarhurina työskennellyt poikansa Paul Olsson – laati sille vuonna 1916 hienon muotopuutarhasuunnitelman terasseineen ja pienine keinotekoisine vesiputouksineen (piirustus 13). Puistikon laajennus länteenpäin toteutettiin lopulta toisen Svante Olssonin signeeraaman suunnitelman (piirustukset 14 & 15) pohjalta yksinkertaistetussa muodossa 1920-luvun lopulla (piirustukset 16 & 17), kun taas hänen vuosisadan vaihteessa suunnitteleman itäpuolen käytäväsommitelma (piirustus 7) jätettiin entiselleen. Tähtitorninvuoren puiston myöhemmistä lisistä tärkein on ollut Paul Olssonin vuoden 1929 puutarhanäyttelyn yhteyteen suunnittelema arkkitehtonistyylinen mallipuutarha, joka näyttelyn jälkeen jätettiin osaksi puistoa (vrt. ruskokopio alkuperäissuunnitelmasta, piirustus 18).²⁴

Tähtitorninvuorta voidaan pitää varhaisen kunnallisen puistopolitiikan lippulajivana jo päätellen sen rakennustöiden suhteellisen nopeasta läpiviemisestä sekä niiden poikkeuksellisesta rahoittamisesta osaksi kunnallisen alkoholimyynnin tuotoilla. Tähtitorninvuoren puiston valmistuminen ja Kaivopuiston uudistaminen vaikuttivat merellisyyden ohella Ullanlinnan ja Kaivopuiston kehittymiseen niiksi arvostetuiksi ja kalliiksi kaupunginosiksi, joina ne nyt tunnetaan.

Huolimatta siitä, että puiston rakentamiseen alun perin innostanut merinäköala katosi, puisto oli lajissaan menestys. Sitä ylistettiin käytännöllisesti katsoen kaikissa sotia ennen julkaistuissa Helsingin matkaoppaissa sekä Helsingin esittelevissä tietoteoksissa ja kuvattiin Svante Olssonin ”pääteoksena” koti- ja ulkomaisissa puutarhalehdissä. Se pääsi myös lukuisien pääkaupunkiaiheisten kirjojen, elokuvien ym. näyttämöksi. Puistoa ylläpidettiin jokseenkin tyylinmukaisessa asussa sota- ja pulaaikojen lukuun ottamatta. Toisen maailmansodan jälkeisinä levottomina vuosina kaksi paljon julkisuutta saanutta henkirikosta mustasi mäen mainetta, ja sittemmin sen maisemaa alkoivat pelkistää puistotoimen rationalisointitoimet. Pikku hiljaa puusto kasvoi Kauppatorin suunnan ihaillun kaupunkinäköymän peitoksi, samalla kun yhä kookkaammat ruotsinlaivat ilmestyivät tukkimaan päiväsaikaan näköymän Katajanokalle ja Kruunuvuorenselälle.²⁵

3.3 Tyylipiirteet ja puutarhataiteellinen merkitys ²⁶

Svante Olssonin Tähtitorninvuoren puiston yleissuunnitelma 1898–1899 perustui ennen muuta maastonmuodon ja näköalojen hyödyntämiseen. Peruslähtökohtina olivat kallio, observatoriorakennus ja siihen johtava Unioninkadun pääte. Sommitelman runkona toimivat loivasti yli mäen kaartava ajotie (Argelanderintie) sekä sitä leikkaavan poikkikäytävän varrella mäen harjalla olevat kaksi näköalatasannetta. Käytäväverkko rakentui näiden varaan yhdistäen sisäänkäynnit, näköalapaikat ja muut mielenkiinnon kohteet mahdollisimman tehokkaasti. Samalla käytävät linjattiin loivan mutkaisiksi, millä pyrittiin hämärtämään puiston mittasuhteita. Liikaa mutkittelua haluttiin välttää, koska nurmikat eivät saaneet pilkkoutua tai jäädä hankalanmuotoisiksi. Risteykset eivät saaneet olla suorakulmaisia, koska sellaista

pidettiin yksitoikkoisena.

Kalliosta muovailtiin täyttämällä ja louhimalla tasainen kukkula, joka verhoitti kasvupohjalla joitakin harkiten esiin jätettyjä kallionkohtia lukuun ottamatta. Istutukset sijoitettiin siten, että niillä rajattiin puisto erilleen ympäröivästä kaupunkirakenteesta sekä rajattiin ja suunnattiin näkymiä. Lakialueelle istutettiin pensaita ja matalia puulajeja, kun taas täyskorkeat puut sijoitettiin alemmas, jolloin niiden ei pitänyt nousta näköalaa tukkimaan. Sekä puut että pensaat istutettiin useimmiten tasavälein muutaman yksilön ryhmiksi—pensasryhmissä usein yksi isompi puu keskellä—sisäänkäyntien kohdalle, käytävien risteyskohtiin tai niiden ja näköalatasanteiden liittymäkohtiin. Laajempia pensasmassoja käytettiin reunaistutuksissa observatorion ympärillä sekä Kirurgin, ruotsalaisen normaalityllyseon ja saksalaisen kirkon tonttien rajoilla, mutta myös jyrkissä rinnepaikoissa. Pieniä pensasryhmiä ripoteltiin pohjoisrinteeseen ajotien molemmin puolin ns. kaskadipensaisiksi elävöittämään nurmikkenttiä, kun taas eteläosassa pensaat ja perennat ympäröivät vapaamuotoisina istutuksina esiin jätettyjä kallionauhoja. Rinneistutus puiston ja Vuorimiehenkadun välillä oli symmetrinen ja formaalinen sommitelma, jossa reunaistutusten lisäksi oli lehtimajamainen pensasryhmä puolenvälin levähdystasanteen ympärillä.

Puistomaisemaa artikuloitiin erikoisistutuksilla ja pienoismaisemilla, jollaisia olivat luoteisosan havuryhmä, lakikohdan perennapuutarha, useat kuvioistutukset, nykyisin ”Karhunpesä” tunnettu levähdyspaikka sekä lampi. Havuryhmä sijoitettiin pohjoiseen varjon puolelle, ja sen yhtenä tehtävänä oli rajata ympärivuotisesti takana näkyvät rakennukset pois silmistä. Lakikohdan perennaistutukset sijoituivat suunnikkaanmuotoisen kentän laidoilta, jotta niitä voi tarkastella eri suunnilta. Lampi ja ”Karhunpesä” ympäröitiin rehevällä kasvillisuudella. Kuvioistutukset sijoitettiin päänäkösuuntaan: pohjoisrinteen alaosaan Kauppatorin suuntaan, observatorion kaakkoispuolelle ja rinneistutukseen Kaivopuiston suuntaan sekä pienempiä ryhmiä observatorion lounaispuolelle korostamaan itä-länsisuuntaista puistonäkymää ja ”Karhunpesälle” johtavan käytävän pohjoisreunalle Katajanokan suuntaan.

Suunnitelmassa oli huomioitu myös puistoon sijoitetut muistomerkit. Itäiselle näköalatasanteelle oli kuten todettua merkitty Stigellin veistosryhmän paikka, kun taas lounaisen sisäänkäynnin lähellä käytävän varressa näkyi paikassa yhä sijaitsevan Helsingin meridiaanimerkin sijainti. Lakikohdassa näkyi optisen lennättimen tai ”myrskynmerkkilaitteen” paikka.

Käytetty tyyli muistutti läheisesti Tukholman 1880-luvun ”mäkipuistoja”, ja suunnitteluperiaatteet olivat samoja, joita mannermaisissa kaupunkipuistoissa oli noudatettu Haussmannin Pariisin puistorakennusohjelmasta lähtien. Lähimpänä tyyliesikuvana toimi kuitenkin Saksa, erityisesti Berliinin kaupunginpuutarhuri Gustav Meyer ja tämän laatima laajalle levinnyt suunnitteluopas *Lehrbuch der schönen Gartenkunst* (1.p. 1860). Saksalainen ”Lenné-Meyerscher Schule” -tyylisuunta oli myös Ruotsin 1800-luvun lopun kaupunkipuistojen keskeinen inspiraatiolähde.²⁷

Olssonin suunnitelmassa lähdettiin yksiselitteisesti kaupunkipuistolle ominaisesta toimintoajattelusta, johon kuuluivat tehokkaat liikennejärjestelyt ja erilaisten liikennemuotojen, kuten puiston läpi kulkevan jalankulku- ja ajoneuvoliikenteen sekä puiston sisäisen jalankulkuliikenteen, erottaminen toisistaan. Loiva mutkittelu oli kompromissi liikenteellisen tehokkuuden ja maalauskellisuuden välillä. Näkymälinjat olivat kaarteiden säteen suuntaisia eli käytävät kulkivat niiden yli vain poikisuunnassa, jolloin ne häiritsivät mahdollisimman vähän itse näkymää. Yhdestä käytäväristeyksestä ei pitänyt nähdä seuraavaa, eikä näkymien pitänyt paljastaa koko puistoa kerralla, millä vahvistettiin tilailluusiota ja mielikuvaa kaupunkiympäristön ulkopuolelle jäämisestä. Toisaalta huolellisesti sommitellut näkymälinjat sitoivat puistoa ympäröivään kaupunkirakenteeseen. Näkymälinjat eivät olleet luotisuoria, vaan pohjoinen päänäkö kohdistui ensin saksalaiseen kirkkoon ja sitten idemmäs empirekeskustan suuntaan, kun taas eteläinen näkö suuntautui ensin Ullankadun mukaan ja kääntyi sitten Kaivopuiston yli merelle.

Värikkäiden Teppich- tai kuvioistutusten tehtävänä oli toisaalta hallita näkymän etualaa puistosta käsin mutta toisaalta myös näkyä kauas itse puiston ulkopuolelle. Niiden kolmas tehtävä oli lumota asiantunteva puistoyleisö lukuisilla eksoottisilla kasvilajeilla. Pienoismaisemille pyrittiin luomaan omaleimaisuutta runsaalla ja monilajisella kasvillisuudella, joka luonteeltaan jollain tapaa liittyi kyseiseen maisematyyppiin, sekä kalkkikivikallion kaltaiseksi louhituilla kivipinnoilla; puistolam-

men kohdalla käytettiin hyväksi kaska-deita, riippapuita, vesi- ja kalliokasveja ja jopa kultakaloja romanttisen tunnelman luomiseksi. Tavoitteena ei ollut nykymielessä ekologinen vaan lähinnä maalauskellinen luonnonkaltaisuus.²⁸

Kasvillisuuden sommittelussa lähdettiin liikkeelle peruspinnasta, joka oli hyvin hoidettu, tasainen ja terävärajainen nurmikkentti. Ryhmät rakennettiin yhden korkeamman latvuksen ympärille, mutta ne eivät saaneet ryhmittyä aivan symmetrisesti. Ryhmässä tuli käyttää useampaa kuin yhtä lajia, mutta lajien tuli sopia yhteen ja yhden lajin hallita muita. Yksinäiskasveilla ryhmän edessä luotiin sille syvyysvaikutelmaa. Havupuita ei pitänyt sekoittaa lehtipuihin, mutta tätä sääntöä Olsson tuntui rikkoneen, koska yksittäisiä havupuita näkyy lehtipuiden seassa vanhoissa valokuvissa, ja ainakin yksi sembra kasvaa yhä sellaisten keskellä etelärinteessä.²⁹

Lehtihaastattelussa vuonna 1895 Olsson itse kuvasi kaupunki-istutusten johtoajatukseksi vaihtelevan maiseman varsin meyeriläiseen tapaan:

*”Ennen kuin on ehtinyt kyllästyä yhden lajin luontoon, kohtaa jo toisen. Metsäryhmät antavat yhtäkkiä tietä hymyilevien nurmikkenttien tai silmää miellyttävien kukkaistutusten peittämillä aukeille, ja joka nähtävyyden luokse johtavat mahdollisimman suoraan käytävät ilman että niiden tarkoituksen ennalta aavistaisi --.”*³⁰

Kuvioistutusten osuutta puistokokonaisuudessa pidettiin olennaisen tärkeänä, mikä ilmenee Olssonin omasta luonnehdinnasta: *”Hyvin sommitellut ja sopiville paikoille sijoitellut kukkaryhmät lisäävät epäilemättä eniten puiston kauneutta.”* Myös niiden puuttuminen esimerkiksi säästösyistä huomattiin: *”Kuinka hyvin nuo kukkapenkit olisivatkaan puolustaneet paikkaansa tuomalla kaunista vaihtelua nurmikkenttien muuten hiukan yksitoikkoiseen vihreyteen! Herra Olsson on nimittäin suunnitellut puiston juuri siten, että kukkaistutukset tietyin paikoin sulautuisivat kokonaisuuden osaksi tehden yleisvaikutelman pohjoisesta tai alhaalta kaupungista käsin saapuvalla katsojalle vielä nykyistään ansiokkaammaksi.”*³¹

Suunnitteluperiaatteiden ohella myös puiston rakennustekniikka oli uutta. Tähtitorninvuorta täytettiin Tukholman mäkipuistojen tapaan ylijäämämassoilla ja jätteillä niin, että pohjoisrinteen alku-

peräinen kalliomaisema peittyi kokonaan tasaisesti aaltoilevan nurmipinnan alle, ja myös etelärinteen suuremmat notkelmat tasoittuivat lukuun ottamatta nykyisen lammen paikalla ollutta. Käytävät pohjustettiin ahtokivikerroksella ja reunustettiin katukivistä tehdyillä vesikouruilla, ja kastelua sekä lammikkoa ja kaskadeita varten puistoon asennettiin vesijohto. Lammikon pohja tiivistettiin sementillä.³²

Näkymiin ja näkyvyyteen kiinnitettiin erityistä huomiota. Kaupunginpuutarhurin vuoden 1897 vuosikertomuksen mukaan lakialueen istutuksissa painotettiin nimen omaan näkymän säilyttämistä vapaana:

*”Näille rinteille istutetut kasvit koostuivat pääasiassa matalahkoista koristepuista sekä suuresta määrästä hyväntuoksuisia kukkivia pensaita, jotka sijoiteltiin epäsäännöllisiin ryhmiin, niin että paikka saisi luonnollisen ja teeskentelemättömän asun samalla kun sekä kaupunkiin että itään yli selkien ja saarten avautuisi näin esteetön näkymä.”*³³

Mahdollisena reaktiona Lars Sonckin ja muiden esittämälle arvostelulle puistomaiseman yksitoikkoisuudesta Olsson monipuolisti lajivalikoimaa havupuustutuksilla vuonna 1899 (vanhemmassa, 1889–1890 suunnitelmaversiossahan sellaisia ei ollut esitetty). Seuraavana vuonna hän pyrki saamaan aikaan vaihtelua jättämällä esiin kalliopintoja sekä runsailla perennaistutuksilla, joita kumpaakin keskustelussa oli vaadittu. ”Luonnonkaltaisiksi” mielletyt vapaa- muotoiset perennaistutukset olivat myös tulleet muotiin kansainvälisessä puutarhataiteessa:

*”Näin käytetty tasoitusmenetelmä mahdollisti kauneimpien kallionkohtien säilyttämisen avoimina, minkä jälkeen ne ympäröitiin tarkoitukseen sopivalta kasvillisuudella, ja täten on nykyään niin moderni maisematyyli otettu täysin huomioon --.”*³⁴

Englantilaisten William Robinsonin ja Gertrude Jekyllin 1800-luvun lopulla lanseeraamasta ja sekä Saksaan että Ruotsiin levinneestä *wild garden*- tai ”villipuutarha”-tyylistä alkunsa saanut ”maisema-” tai ”luonnontyyli”, kuten sitä täällä silloin nimitettiin, suosi perennoja joko laajoina monilajisina ryhminä tai yksitellen nurmikoille istutettuina. Tyyliin kuului myös Pariisin puistoista alkunsa saanut koristeellisten lehtikasvi-

istutusten käyttö. Tyyli heijastui myös perennojen lajivalikoiman kasvuna ja jalostuksena. Helsingin kaupunginistutukset toimivat tässä edelläkävijänä samaan tapaan kuin eksoottisten ryhmäkasvien käytössä.

Uusi tyyli huipentui ”Floran kukkulaan”, Humlegårdenissa sijainneen esikuvansa mukaan nimettyyn Tähtitorninvuoren korkeimpaan kohtaan, johon sijoitettiin laaja sekaperennaistutus. Samanaikaisesti puistoon toteutettiin kuitenkin myös vanhamallisia kuvioistutuksia, eli Olsson ei nähnyt eri tyyliainesten välillä olevan ristiriitaa vaan suhtautui niihin pikemminkin muoti-ilmiöinä, joita aikaansa seuraavan puutarhurin tuli tarjota yleisölleen. Sanomalehtien reaktioista päätellen ”luonnonkaltaisuus” myös hyväksyttiin vanhemman puistotyylin vastapainona:

*”Erytisen vaikuttava on pohjoispuolisten kiviportaiden ja observatoriotontin välinen paikka. Täällä ei ole kyse tavanomaisesta hyvin järjestetystä puutarhasta, vaan erilaiset kukkaryhmät on pikemminkin sijoitettu sattumanvaraisesti – tai ainakin ne näyttävät siltä – ja monivuotiset lajit ovat vuosien myötä levinneet joka suunnalle. – – Kaikki tämä luo miellyttävän vaikutelman palasesta villiä luontoa, missä mielellään viivähtää sitten kun on katsellut tarpeekseen hienosti leikattuja nurmikoita ja moitteettomia kukkapenkkejä muilla tahoilla.”*³⁵

Puistokorteilla mainitut viisi perennalajia ovat tavanomaisia ja niiden istutusmäärät vain kalpea aavistus aikaisemmista (liite 2). Nykyisin perennoita ja lehtikasveja on istutettu enää kahdelle suunnikkaanmuotoisen nurmikentän sivustoista eikä lainkaan puiden varjostamaan pohjoispuoliseen rinteeseen.

3.4 Tähtitorninvuoren kasvillisuus kunnalliskertomusten, valokuvien ja kasviluetteloiden pohjalta

Puuvartistiset kasvit

Lehtipuut ja -pensaat

Tähtitorninvuoren puuistutuksista on käytettävissä istutusluettelot vuosilta 1897, 1911 ja 1912 (liite 1). Vuoden 1897 istutukset liittyivät vuosikertomuksen perusteella lakialueeseen, kun taas vuosina 1911 ja 1912 kyse on ollut jälkikäteen tehdyistä täydennysistutuksista.

Vuoden 1897 lajitiedot tukevat vuosikertomusta, sillä valtaosa luettelon kasveista on ollut erilaisia kukkivia pensaita tai matalahkoja puita. Erityisesti silmään pistävät kirjolehtikanukoiden, kiinan- ja tavallisten syreenien, virginiantuomien sekä erittelemättömien orapihlajien, jasmikkeiden ja ruusujen istutusmäärät, mutta joukkoon on mahtunut myös puna- ja tataarivaahtera, siperianhernettä, euroopansorvarinpensasta, tyrniä, hopeapoppelia, vanhoista valokuvista tuttuja unkarinsyreenejä ja lumipalloheisiä sekä päälle päätteeksi tavallista kuusta. Vuosien 1911 ja 1912 täydennysistutuksissa lajivalikoima kasvoi idänkanukalla, jollakin tuhkapensaalla, syyshortensialla, lumijasmikkeella, okakuusella, siperiansebralla, tavallisella tuomella, hopeapajulla ja kanadantuijalla.

Vuoden 1900 vuosikertomuksessa Olsson luettelee etelärinteeseen vapaamuotoisiin ryhmiin istutettuina puulajeina ”vaahteran, koivun, lehmuksen, [hevos]kastanjan ja saarnen”. Alueelta löytyy tänään yksi hevoskastanja sekä punasaarniryhmä ja kaksi metsäsaarniryhmää. Samalla hän ilmoittaa puistoon istutetun yhteensä 496 puuta ja 3.199 pensasta, minkä on täytynyt tarkoittaa koko rakentamisen alusta asti siihen mennessä istutettuja kasveja. Tämän jälkeen puita ja pensaita istutettiin vielä ainakin Ullanpuistikkoon sekä Tähtitorninkadun pään alapuoliseen rinteeseen ennen puiston valmistumista vuonna 1903. Sanomalehtitietojen perusteella koillisrinteeseen Laivasillankadun varrelle oli istutettu jo vuonna 1892 kaikkiaan 335 puuta ja pensasta. Puiston valmistumisvuonna 1903 julkaistiin siitä *Hufvudstadsbladetissa* ja sittemmin suomennettuna *Puutarhassa* perinpohjainen kuvaus, jonka mukaan sen alueelle oli siihen mennessä istutettu yhteensä 679 puuta ja 4.433 pensasta. Näiden yhteinen lajimäärä oli kaikkiaan 184.³⁶

Puiston lakialueella kasvoi ”vähäisiä kastanja- ja orapihlajalehtoja” sekä ruusu-, spirea-, herukka- ja jopa karviaispensaita. ”Haaksirikkoisten” tasannetta ympäröi-

vät voimakkaasti tuoksuvat orapihlaja-, vadelma- (tuoksuvatukka-?), syreeni- ja jasmikeryhmät. Puiston pohjois- ja koillisosissa oli suurikokoisten puiden ryhmiä ja luoteessa havuryhmä, jossa esiintyi lajeja ”meidän tavallisista kuusista ja katajista” tuijaan, lehtikuuseen, siperiansembraan, kartiokatajaan ja ”hopeankarvaiseen Pinus albaan”. Kirurgin puoleisella laidalla kasvoi vaahteroita, lehmuksia ja ”Salixlajeja”. Itäpuolta hallitsivat lehtipuut: siellä orapihlaja-, lehmus- ja saarniryhmät vaihtelivat koivikoiden ja tammien, hevoskastanjoiden, muiden jalopuiden sekä havupuiden kanssa. Ullanpuistikossa kasvoi ”Salixlajeja” ja ”Prunuspensaita”. Myöhempi tieto kertoo riippapuista Tähtitorninvuorella, mikä lieenee viitannut puiston lounaisosassa yhä kasvaviin riippajalaviin. Vuoden 1910 kesäkuussa puistossa pantiin merkille erityisesti ”valkokukkainen cornus”, ”vaaleanpunakukkainen kuusama” ja ”keltakukkainen Berberis” sekä Laivasillankadun varren hevoskastanajat.³⁷

Myöhempien vuosien pensasistutuksista löytyy lähinnä hajatietoja. Vuoden 1925 istutusluettelo kertoo Tähtitorninvuorelle istutetun 125 tarkemmin määrittelemätöntä hortensiaa. Lehtitieto vuodelta 1938 mainitsee kaupungin istuttaneen uututena punakukkaisia ruotsinpihlajia (*rödblommiga oxelbuskar*) joko Tähtitorninvuoren etelärinteeseen tai Ullanpuistikkoon.³⁸

Paljon kuvastusta Tähtitorninvuoren puistosta on runsaasti historiallista valokuvaaineistoa, josta puuston kehitystä voi hyvin seurata. Parhaan kokonaiskäsityksen saa Veljekset Karhumäki Oy:n 1930-luvun ilmakuvista, joita kaupunginmuseon kuvaarkistosta löytyy kaksi kappaletta (kuvat 13 & 14). Edellisessä näkyy hyvin pensasistutusten ryhmittely sekä etelärinteen kallionauhojen ympärillä että pohjoisrinteessä ajotien molemmin puolin, samoin näköalatasanteita yhdistävän itä-länsisuuntaisen pääkäytävän varren puu- ja pensasistutukset. Suuren näköalatasanteen puoleisessa päässä näkyy, kuinka pensaat on ryhmitelty täysikokoisten puiden (hieskoivujen) ympärille. Samalla näkyy myös selvä aukko pensasistutuksissa tasanteen koillispuolella eli päänäkymäsuunnassa. Jälkimmäinen ilmakuva näyttää lammen länsipuolen pensaikon jo silloin varsin tuuheana, mutta niiden ja observatorion välissä on ollut yhä selvä itä-länsisuunnassa kaartuva avoin näkymälinja. Observatorion eteläpuolella on vaaleiden runkojen perusteella ollut koivuryhmä ja Kirurgin puoleisella rajalla vaaleita lehtipuita, mahdollisesti hopeapajuja. Lammen itäpuolisen käytävän varressa näkyy vaaleina kukkivia pensaita, samoin ”Haaksirikkoisten” tasanteen länsipuolella. Ullanpuistikon länsilaidalla on tuuheita pensasistutuksia.³⁹

Pohjoisosan kuvista vanhin on otettu vuonna 1899 istutusten ollessa nuoria (kuva 2). Koivuryhmä Laivasillankadun alarinteessä näkyy hyvin. Hieman myöhemmästä kuvasta voi tarkastella näkymäsuuntaa suuren kuvioistutuksen yli suoraan pohjoiseen Etelärannan suunnassa. Sekä tässä että vuonna 1915 otetussa kuvassa kasvillisuuteen on jätetty selvä aukko (HKM 11264 & kuva 10) Suurkirkon kohdalle. Vanhemmassa kuvassa ei vielä näy puuistutuksia nykyisen hevoskastanjaryhmän kohdalla. Vuoden 1910 tienoilla ajotien ja suuren kuvioistutuksen välissä näkyy nuoria hopeapajuja tai tyrnipensaita (kuva 9).

Itäpuolen tunnetut lumipalloheisirymät voidaan Eric Sundströmin vuoden 1914 kuvien perusteella (kuva 7 & HKM 1088) paikantaa helposti puiston luoteisosaan ajotien länsilaitaan, hiukan näköalatasanteiden alapuolelle. Toisessa kuvista näkyy oikealla säilynyt syreeniryhmä ja ajotien itäpuolella syreeniryhmä, josta yksi yksilö on säilynyt. Heisirymän molemmin puolin tuntuu olleen pieni yksinäispensas tien varressa Meyerin oppien mukaisesti. Hieman alempana puuston reunassa on tuolloin ollut yksittäinen sireenipensas (HKM 1090).

Kuvassa, joka on otettu Tähtitorninkadun varrella olevan talon ikkunasta istutuksista päätellen 1910-luvulla, näkyvät lakialueen pensasryhmät (kuva 5). Lehdetömän ajan kuvasta erottuu hyvin pensaiden sijoittelu tasavälein risteyskohtiin sekä kalliokohtien reunoihin. Vuosisadan vaihteen kuva etelärinteestä, joka sekin on saatettu kuvata naapuritalosta, näyttää observatorion eteläpuolisen koivuryhmän sekä yhtenäiset pensasistutukset sen eteläisivulla nykyisen suviruusryhmän paikalla (HKM 88602).⁴⁰ Samoihin aikoihin Ullankadulta kuvatussa vielä leveydeltään alkuperäisessä rinneistutuksessa näkyy yleissuunnitelmaa vastaavia nuoria pensasistu-

tuksia välitasanteen tuntumassa sekä yläosassa käytävien ja Tähtitorninkadun liittymäkohdissa. Alaoikealla erottuu pari havupuun taintakin (HKM 250179 & 56282).⁴¹ Nykyisen lammen tienoo on tuolloin ollut karuhko: itse lampea ei vielä ollut, mutta sitä reunustavat kalliot oli jo ympäröity pensasistutuksilla. Etualalla näkyy havainnollisesti, miten pensaat on ryhmitelty koivuntaimen ympärille lammen paikan itälaidalla (kuva 4).

Näkymien umpeutuminen alkaa näkyä asteittain jo 1930-luvun kuvissa. Vuonna 1930 observatorion itäpuolisten portaiden alapäässä oli ryhmä, jonka keskuksena oli jokin riippapuu, laidoilta suurikukkaisia pensaita (jasmikkeita tms.) ja etualalla pieniä pensaita (HKM 259069; paikalla kasvaa nyt pelkkää harisoninruusua). Suurkirkko erottuu yhä vaikeuksitta, kuten toisessa samanaikaisessa kuvassakin (HKM 259070), jossa ajotietä reunustavat heti näköalatasanteiden pohjoispuolella jo suureksi kasvaneet pensaat. Vuonna 1952 näkyy pohjoisrinteessä kaksi pienikasvuista puuta osapuilleen uusien jalavaistutusten paikalla suoraan isolta näköalatasanteelta pohjoiseen (kyseessä voivat olla mustamarjaorapihlajat, joita yhä kasvaa samanaikaisen itäpuolella; HKM 121077). Vuosina 1949–1950 ja 1953 Laivasillankadun puoleisesta rinteestä otetuissa kuvissa näkyy, ettei puusto sielläkään ole vielä tuohon aikaan noussut Suurkirkon eteen (kuva 15 & HKM 8290).

Viime vuosikymmenten ajalta on saatavilla tarkkaa tietoa Tähtitorninvuoren kasvillisuudesta (liite 2): päiväämättömien puistokorttien tiedot, jotka suurimmaksi osaksi lienevät 1960- tai 1970-luvuilta; Dendrologian seuran luettelo Helsingin eteläisten puistojen puuvartisista kasveista vuodelta 1978; sekä tänä vuonna ilmestyneen Dendrologian seuran Tähtitorninvuoren puistoppaan kasvillisuusinventointi, joka perustuu Marja Varjoniemen hortonomitutuksen lopputyöhön (1996). Puistokorttien perusteella puuvartislajeja tai -lajikkeita on ollut 93 (yhteensä 3.026 kpl), vuoden 1978 luettelon mukaan 74 ja puistooppaan mukaan mukaan 103. Lajimäärien vaihtelu selittyy osaksi sillä, että puistokorteissa kaikkia lajeja ei ole määritelty tarkasti, kun taas vuoden 1978 inventointi ei kohdistunut pelkkään Tähtitorninvuoren puistoon.

Laji- ja puistokorttien kappalemäärät ovat istutusluetteloiden vastaaviin määriin (liite 1) verrattuina suuria, mikä johtunee istutusluetteloaineiston aukkoisuudesta. Sitä vastoin edellä lainattu toisen käden lehtitieto istutetuista laji- ja kappalemääristä vuonna 1903⁴² viittaa kummankin tuntuvaan pienenemiseen: tarkimman eli puisto-oppaan inventoinnin antama lajimäärä, samoin kuin puistokorttien antama kappalemäärä, ovat kumpikin lähes puolta pienemmät kuin vuoden 1903 vastaavat luvut—huolimatta siitä, että puistoon on vuosisadan mittaan istutettu myös uusia lajeja. Osa alkuperäisistä puuvartisistutuksista on voinut olla lyhytikäisiä kokeilujakin, mutta kaiken kaikkiaan luvut kertovat hämmästyttävän rikkaasta alkuperäislajistosta sekä sen dramaattisesta köyhtymisestä viime vuosikymmenten aikana.

Eri lajien esiintymisen vertailua eri vaiheissa vaikeuttavat em. epätarikat lajimerkinnot sekä lajinmäärittelyn muutokset ajan myötä. Tästä kertovat mm. vanhoissa istutusluetteloissa näkyneet lajit, jotka ”häviävät” muutamaksi vuosikymmeneksi löytyäkseen uudelleen puisto-oppaan inventointitiedoista. Tarkkojen vertailujen tekeminen edellyttäisi historiallisen kasvitieteen erityisasiantuntemusta, mutta maallikon silminkin on nähtävissä selviä kehitysvaiheita, kuten herkkien tai lyhytikäisempien alkuperäislajien häviäminen 1970-luvulle mennessä sekä uusien ilmaantuminen niiden tilalle. Istutusluetteloissa yleiset korallikanukat ovat puistokorteissa harventuneet huomattavasti, kun taas vaihtelevasti määriteltyjen orapihlajalajien yhteinen yksilömäärä tuntuu jopa kasvaneen. Eri jasmikelajien yhteen laskettu yksilömäärä tuntuisi puolittuneen, kun taas ruusujen määrä on moninkertaistunut massaistutusten myötä. Puistosyreenien määrä on pienentynyt ja kiinansyreenit vaikuttavat hävinneen tyystin, mutta pihasyreenejä on lisätty useaan otteeseen.

Puistokorteilla suurimmat lajimäärät ovat olleet massaistutusten lisäksi enemmän tai vähemmän perinteisillä puistopuu- ja pensaslajeilla, kuten metsävaahteralla, sirotuomipihlajalla, riippakoivulla, siperianherneellä, eri kanukoilla ja orapihlajilla, rusokuusamalla, marjaomenapensaalla, pihajasmikkeella, tuomella, norjan-, ruusu- ja kinosangervolla, lumimarjalla, pihasyreenillä,

japaninmarjakuusella, metsälehmukalla, vuorijalavalla sekä villa- ja koiranheidellä. Näistä 1980-luvun puolella istutettuja olivat ainakin norjan- ja kinosangervot sekä suurin osa pihasyreenistä, lisäksi marjaomenapuut ja yksi tammi (japaninmarjakuuset istutettiin jo vuonna 1977). Istutusluetteloista sen enempää kuin vanhoista lehtitiedoistakaan ei löydy mitään mainintoja tuomipihlajista, marjaomenista tai lumimarjapensaista, joten nämäkin lajit lienevät melkoisella varmuudella uusia (kaupunginpuutarhan 1910-luvun kasvi-inventaariot tunsivat tosin lumimarjan ja rusotuomipihlajan). Uutuuteen viittaavat myös puistossa kasvavien näiden lajien edustajien ikä sekä istutustapa. Vähälukuisemmista lajeista heisiangervo, vuohenkuusama sekä villa- ja kiiltoheisi saattavat olla uusia tulokkaita, samoin mitä todennäköisimmin pilvi- ja rusokirsikka, rhododendron sekä isotuomipihlaja.⁴³

Istutusluetteloiden lajeista ovat 1970-luvulle mennessä hävinneet ainakin aronia, euroopanhernepensas, kirjolehtikanukka, tyrni, hopeapoppeli, kiinansyreeni, alkupeäinen lumipalloheisi sekä ”*Prunus picardi*” (ellei näitä ole määritelty toisin). Vihmaa kasvoi ainakin vielä 1970-luvulla Ullanpuistikossa, ja myös vadelma (*Rubus idaeus*) sekä veripyökki viihtyivät tuohon aikaan yhä puistossa. Viimeisen kahden vuosikymmenen aikana Tähtitorninvuoren puiston lajistosta on poistunut tai määritelty uudelleen ainakin hurme-, ruso- ja vuorivaahtera, sirotuomipihlaja (1978 vain Ullanpuistikossa), hurmehappomarja, lyhytikäiseksi jäänyt visakoivu (istutettiin ja hävisi 1980), idän- ja lännenkanukka, sulkatuhkapensas, *Crataegus crus-galli*, amerikan-, pyöröliuska-, tylppäliuska-, helmi- ja luumuorapihlaja, pyökki tai veripyökki, korean- tai komeaonnenpensas, ruotsinköynnöskuusama, marjaomenapuu (istutettu 1981), purppura- ja siperianomenapuu, *Philadelphus coronarius* ’Aureus’, lumijas-mike, pikkujasmike, metsä- ja valkokuusi, vuorimänty, wilsoninpoppeli, Ullanpuistikon tuohituomet, lumi- ja pohjanpunaherukka, ranskan- tai valamonruusu, nukke-ruusu, juhannusruusu, vadelma, kelta- ja hanhenpaju, raita, ruotsinpihlaja, morsius-, kuisma-, paju- ja rusopaju- sekä siperianvirpiangervo, nuokkusyreeni, *Syringa vulgaris* ’Alba’, kanadantuija, metsälehmus, kartiojalava (kasvaa yhä Ullanpuistikossa) sekä koiranheisi.⁴⁴

Havupuut

Syystä tai toisesta havuryhmän lajit ovat dokumentoituneet huonosti ennen vuotta 1998. Ryhmän varhaisvaiheet näkyvät 1900-luvun alun postikortissa ja vuoden 1910 paikkeilla otetussa kuvassa (kuva 6 & HKM 2346). Postikortin ja vuoden 1925 valokuvan (HKM 259197) mukaan havuistutukset ovat ulottuneet Kirurgin tontin laitaa, ja jälkimmäisen perusteella Fabianinkadun pään sisääntulon länsipuolella vaikuttaa olleen hopeakuusi- tms. ryhmä. Yksittäisiä havupuita on kasvanut myös puiston muissa osissa, kuten ”Floran kukkulan” pohjoisrinteestä vuonna 1910 otettu kuva (HKM 37541) ja yksinäinen sembra ison näköalatasanteen eteläpuolella kertovat. Vuonna 1929 näyttelypuutarhaa kehystäneiden havupuiden joukossa näkyy nuoria täydennysistutuksia (HKM 29717). Nykyisistä havupuista kaupunginpuutarhan 1910-luvun kasvi-inventaariot tai aikaisemmat kunnalliskertomukset tunsivat euroopanlehtikuusen, okakuusen, siperiansembran ja douglasinkuusen mutta eivät japaninlehtikuusta, serbiankuusta eivätkä mitään marjakuusta, jotka siis on voitu istuttaa jälkikäteen. 1970-luvulla paikalla kasvanut valkokuusi kuului kaupunginpuutarhan 1910-luvun taimivalikoimaan ja on saattanut tulla vuoden 1903 lehtitiedoissa virheellisesti kuvatuksi ”*Pinus albana*”. 1970-luvulla esiintynyttä vuorimäntyäkin oli kaupunginpuutarhalla kasvatettu 1910-luvulla.⁴⁵

Ruohovartistet kasvit

Ryhmäkasvit

Tähtitorninvuoren kuvioistutukset kuuluivat vuosisadan vaihteessa kaupungin merkittävimpiin yhdessä Runebergin patsaan ympäröityn ja Kaivohuoneen edustan kanssa. Niihin käytetyistä ryhmäkasveista löytyvät istutusluettelot vuosilta 1900 ja 1911–1915 (liite 1). Näistä kasveista on lisäksi runsaasti mainintoja sekä kunnalliskertomuksissa että sanomalehtikirjoituksissa. Koska eksoottisten kasvien käyttö on sittemmin vähentynyt ja kasvinimet muuttuneet, käytettyjen lajien tai lajikkeiden tunnistaminen on usein vaikeaa.

Eniten ryhmäkasveja esiintyy vuoden 1900 istutusluettelossa, yhteensä 32.850 kpl (vuosikertomuksen mukaan tuolloin istutettu määrä oli 33.279 kasvia⁴⁶). Tällöin myös Tähtitorninvuoren istutuksissa on käytetty kukkien lisäksi erilaisia palmuja ja mehikasveja, joita myöhemmissä luetteloissa ei enää esiinny (lukuun ottamatta mehiruusukkeita vuonna 1913). Suurina ”paradöörikasveina” on vuonna 1900 esiintynyt myös mm. ruskea- tai vihreälehtistä Cannaa ja runkopäivänkakkaraa, myöhemminä vuosina myös mm. eukalyptusta, runkoverenpisaraa, hortensiaa ja oppineidenkukkaa. Suurimmat istutusmäärät ovat vuonna 1900 olleet matalahkoilla kasveilla, joita on käytetty koristeellisiin ”girlandeihin” eli reunuksiin tai laajoihin väripintoihin: ageratum, papukaijalehti, hopeakaunokki, reunuspäivänkakkara, iisoppi, punalobelia, tarhaorvokki jne. Myöhemmin niiden rinnalle tai tilalle on tullut mm. kissankäpälää, tohvelikukkaa, ruostekukkaa, heliotrooppia, mehiruusuketta, hopeavillakkoa sekä erilaisia begonia- ja pelargonilajikkeita, samalla kun istutusmäärät ovat vähentyneet ensin alle kymmeneentuhanteen kasviin ja lopulta ensimmäisen maailmansodan alettua romahtaneet pariin tuhanteen. Kehitys kertoo työvoiman kallistumisesta, kaupungin talouden tiukkenemisesta ja tyyliajattelun muutoksesta.

Puiston rakennustöiden loppupuolella ja valmistuttua sen istutuksista, erityisesti eksoottisista kuvioistutuksista, kirjoitettiin ahkerasti lehdissä aina suursotaan asti. Vuoden 1898 lehtitiedon mukaan kaupunginpuutarhalla oli varattu pohjoisrinteen suureen kuvioistutukseen 200 runkoruusua, 400 kannaa, 450 mukulabegoniaa, 2 880 punalobeliaa, 1 200 hopeakaunokkia ja 880 Achyranthea sekä 6 200 muuta kasvia, joita rahatoimikamari ei silloin säästösyistä antanut istuttaa. Pohjoisrinteen istutukset toteutuivat kuitenkin seuraavana vuonna samoilla lajeilla.⁴⁷ Vuonna 1903 Vuorimiehenkadun puoleisen rinneistutuksen ”Teppichissä” oli lehtitiedon mukaan keskellä iso agave ja sen ympärillä begoniaa, lobeliaa, ageratamia ja papukaijalehteä.⁴⁸ Varsinaisen puiston etelärinteen kuvioistutuksessa, joka yleissuunnitelman ja valokuvien perusteella on sijainnut lammen ja observatorion välissä, oli ilmeisesti keskellä runkopäivänkakkara, sen ympärillä heliotrooppia ja hopeakaunokkia, keltaista samettiruusua, tummanpunaisten kukonharjojen ympäröimiä pieniä agaveja sekä pelargoneja hopeakäpäläreunuksen kehystäminä. Toisessa etelärinteen kukkarhyhmässä kasvoi ”hehkuvan punaisia” verenpisaroita.

Pohjoisrinteessä oli paljon kuvattu suuri kukkaryhmä, jossa kirjoittajan mukaan oli silloin keskellä suuri agave, sen ympärillä ruskealehtistä ”Canna crozya” tai ”crossia” ja reunuksena punaruskeaa achyranthea – Olssonin suosimaa reunakasvia – sekä kellanvihreää reunuspäivänkakkaraa. Keskiosaa ympäröivät nurmikaistaleen siitä erottamat sivuryhmät, joissa kasvoi vihreälehtistä ”Canna crozya” ja punalobeliaa hopeavillakon sekä hopeakäpälä-”pyramidien” reunustamina. Uloimpana asetelmaa kiersi violettia ageratumreunus. Laivasillankadun puoleisessa rinteessä oli toinen ryhmä, jonka keskuksena oli ”Nicotiana colossea”, ympärillä punakukkaista Begonia ’Vesuvia’ ja laidassa vihreävalkoista koristeheinää (*Dactylis* sp.). Ryhmän kummallakin puolella oli agaveja, verenpisaroita, runkopäivänkakkaroita, hortensioita, kannaa jne, ja läheisen ”lehtimajan” ympärillä kukoistivat vielä Verbascum ja auringonkukka. Vuonna 1913 pohjoisrinteen suuressa ryhmässä kerrottiin kasvaneen runkopäivänkakkaroita, joiden alla heliotrooppeja ja ympärillä kirjavalehtisiä pelargoneja, sivuryhminä tällä kertaa hopeavillakolla reunustettuja tumman- ja vaaleanpunaisia pelargoneja vuorotellen. ”Paradööreinä” oli tällä kertaa Yuccaa, eukalyptusta ja hopeakäpäläpyramideja.⁴⁹

Vuosisadan alun valokuvista ja maalauksista saa hyvän kuvan kuvioistutusten toteutuksesta. Samalla lehtikirjoitusten lajitiedot osoittautuvat niiden perusteella suhteellisen luotettaviksi. Valokuvat osoittavat myös, että kuvioistutukset toteutettiin osapuilleen samanlaisina ja samoihin kohtiin kuin ne oli yleissuunnitelmassa esitetty. Heikoimmin ovat dokumentoituneet yksinkertaiset kukkaryhmät, jollaisia suunnitelman mukaan oli ainakin Ullanpuistikossa, Kirurgin rajalla (HKM 250042) ja sen lähellä puiston lounaisosassa sekä Laivasillankadun puoleisessa rinteessä⁵⁰, kun taas kuvatuimpia ovat olleet pohjoisrinteen (varhaisin asu n. 1900: HKM 11264; myöhemmät kuvat 9 & 10 sekä HKM 1485)⁵¹, etelärinteen⁵² ja Ullanpuistikon (HKM 205179 & 56282)⁵³ kuvioistutukset. Viimeistään 1930-luvun kuvissa (esim. kuva 13) Tähtitorninvuoren kuvioistutuksia ei enää esiinny, ja Ullanpuistikko on saanut

nykyiset nauhamaiset kesäkukkasaransa (vrt. piirustus 19 kukkaryhmistä 1939, jossa kasveina Phlox ’Eva Foersteria’ ja papukaijalehteä sekä keskellä pyöreässä ryhmässä pioneja).

Paul Olsson toteutti vuoden 1929 näyttelypuutarhansa puiston luoteisosaan kajoamatta isänsä havupuuistutuksiin. Puutarhaan liittyivät arkkitehtonisen tyylin hengen mukaisesti kukkiva muuri, geometrinen ruusutarha aurinkokelloineen sekä loivat ”roomalaiset portaat”.⁵⁴ Valokuvan perusteella (kuva 12) kahdessa reunimmaisessa kentässä oli laidassa tummia ja keskellä valkoisia ruusuja, kahdessa keskimmaisessa taas vaaleita. Paikalla oli myös väliaikainen funkistyylinen näyttelyrakennus, joka sitten purettiin. Muuten puutarha vastasi niiden mukaan yksityiskohdiltaan tarkasti Olssonin omaa kuvausta. Kukkiva muuri ja istutukset jäivät ”käyttökorvauksena” osaksi puistoa.⁵⁵ Pian näyttelyn jälkeen kuvatussa valokuvassa näkyy kukkivan muurin päällä ruusupenkki ja salkoihin istutettuja köynnösruusuja puutarhan laidassa, kun taas kenttiin on ilmestynyt mahdollisesti hortensiaa (HKM 43249; kuitenkin viherosaston arkistossa päiväämätön piirustus, johon nykyiset hortensiairyhmät on merkitty, näyttäisi olevan peräisin vasta sotien jälkeiseltä ajalta, piirustus 20).

Perennat

Perennojen istutusluettelot (liite 1) ulottuvat vain vuodesta 1911 vuoteen 1915 eli kyse on täydennysistutuksista. Määrät vaihtelevat vuoden 1913 runsaasta sadasta vuoden 1915 runsaaseen kahteen tuhanteen. Vuoden 1900 vuosikertomus paljasti istutettujen perennojen määräksi peräti 17.400 kpl, joista 15.000 kylläkin oli yksinomaan kielon juurimukuloita. Lehtitieto vuodelta 1903 kertoo sitä vastoin puistoon istutetun kaikkiaan 12.125 perennaa, 124 eri lajia. Erityisen runsaasti vuosina 1911–1915 istutettiin astereita, joista osasaatettiin käyttää myös kuvioistutuksiin. Myös perennaistutuksia kuvailtiin laajalti lehdissä: puiston valmistumisvuonna ”kirjavalloistoisella – Floran kummulla” kerrottiin kasvaneen mm. keltaista ja punaista unikkoo, vuokkoa, angervoa, asteria, ”sinikelloa” ja Phloxia. Lähellä oli toinen ryhmä, jossa kasvoi mm. resedaa, Anemonea ja pionia. Lampea ympäröivien kallioiden välissä oli keltamaksaruohoa ja mesiangervoa, etualalla kasvoi kurjenmiekköjä

ja vedessä ui ”lihavia ruutanoita ja kiiltokylkisiä suikeita kultasäynäviä”. Vuonna 1907 pantiin etelärinteessä merkille akileijoja, illakkoja, lemmikkejä, kieloja sekä tummanpunaisia ja ennen muuta keltaisia unikoita (ilm. *Papaver nudicaule*). Lisäksi kuvattiin koristeraparperi-, Heracleum- ja sahalinintataryhmiä. Vuonna 1910 lueteltiin Floran kukkulalta oranssi ja keltainen unikko, lemmikki, ruiskukka ja akileija.⁵⁶

”Florin kukkula” on valokuvien ja suunnitelmakartan perusteella tarkoitettu aluetta välittömästi observatorion itäpuolella. Tähän sisältyivät lakikohta näköalatasanteineen, sen pohjoispuolinen rinne observatorion ja portaiden välissä sekä suunnikkaanmuotoinen istutusalue sen eteläpuolella. Olssonin mukaan aluetta rajasivat näköalatasanne idässä, käytävät pohjoisessa ja etelässä sekä observatorio lännessä.⁵⁷ Kuva-aineisto ei anna kovin selkeää kuvaa pohjoispuolen lajeista, (kuva 3 & HKM 37541), mutta niissä tuntuu kasvaneen kirjallisten kuvausten mukaisia matalia perennoja.

”Florin kukkulan” eteläpuoli piirtyy sitä selkeämmin esiin (kuva 8 & HKM 1093). Pienen nurmikäntien laitoja ovat kiertäneet leveät mixed border -tyyppiset sekaperennyvyöhykkeet, joissa eri lajit on istutettu pienehköiksi vapaamuotoisiksi ryhmiksi. Kulmissa on ollut suuret pyöreähköt kukkaryhmät; vastaava sommitelma näkyy yleissuunnitelmasta ja vielä 1930-luvun ilmakuvas-takin (kuva 14) Perennojen lisäksi paikalla on kasvanut ainakin unkarinsyreeniä. 1920-luvulta lähtien perennaistutuksia on alettu harventaa ja korvata lehtikasveilla, kuten sahalinintattarella (kuva 11). Perennojen tunnistaminen mustavalkokuvista on vaikeaa, mutta Sundströmin vuoden 1914 kuvista on erottavaan ainakin akileijan, ritarinkannuksen, Iriksen, lupiinin ja jonkin kellokukan – miltei kaikki muista lähteistä todentuvia kasveja. Alkujaan käytetyt lajit vaikuttavat olleen kookkaita, joten vuokkojen, kielojen, lemmikkien ja unikoiden tapaisia matalampia lajeja on ilmeisesti istutettu pohjoispuolelle tai sitten puiston etelärinteeseen, kuten eri kertomuksista voi päätelläkin.

Kallionrakoihin tehtyjä kukkais-tutuksia näkyy ainakin vuonna 1910 etelärinteessä (HKM 37540, etuala) ja

vielä vuonna 1952 lammen reunakallioissa (HKM 121080). Lehtikasvi-istutuksista Heracleumia näkyy Laivasillankadun puoleisen rinteeseen näköalapaikan vierellä vuonna 1915 (HKM 1488) ja koristeraparperia mäen eteläosan kalliopintojen lomassa vuonna 1910 (HKM 37540).

3.5 Tähtitorninvuoren nykytila

Puiston perusjäsentely ei ole kokenut suurempia muutoksia sitten vuoden 1929. Osa käytävistä on kestopäällystetty, mutta Argelanderintie on säilyttänyt sorapintansa ja vanhat nupukivikourunsa. ”Haaksirikkoisten” ja meridiaanipaaden lisäksi puistoon on ilmaantunut Gunnar Finnen tekemä s/s Habsburgin haaksirikon muistomerkki (1939) Saksalaisen kirkon itäpuolelle sekä viimeksi Kuninkaallisen Suomen tykistörykmentin muistokivi Laivasillankadun varteen. Lampi on menettänyt Wäinö Aaltosen ”Kahlaava nainen” -veistoksen myötä tärkeän kiinnelohdan, minkä lisäksi se on päässyt rehevöitymään. Lohkokivireunukset lammen ja ”Karlunpesän” ympärillä ovat säilyneet, mutta paljaat kalliokohdat ovat toisin paikoin jäämässä nurmen peittoon. Mäen lakikohdan näköalatasanne on muutettu hiekkalaatikoksi pölkkyreunuksineen. Puiston luoteisosan maisemaa häiritsevät kalliosuojan sisäänkäynti ja proosalliset ilmastointilaitteet. Koillisrinteeseen on pystytetty turvakaiteeksi ikävän näköinen panssariverkkoaita. Puiston lounaisosaan on pystytetty lipputanko nurmikäntien keskelle. Alkuperäistä puistokalustoa ei ole säilynyt.

Tähtitorninvuoren suurikokoisen puiston vanha lajikoostumus on säilynyt varsin hyvin; uusia puulajeja edustavat nyt lähinnä pohjoisrinteen riippapoppelit. Puiden latvukset ovat kuitenkin käytännöllisesti katsoen sulkeneet näkymän mäen harjalta Kauppatorin suuntaan. Viimeaikaisissa täydennysistutuksissa ei ole seurattu alkupe- räisiä sommitteluperiaatteita, vaan uusia puita on istutettu keskelle nurmikäntiä ja näkymälinjojen poikki. Erityisesti pistävät silmään kolmen nuoren vuorijalavan rivi suuren näköalatasanteen pohjoispuolisessa rinteessä, nuori vuorijalavapari lounais- kulmasta refraktoritornille johtavan käytävän varressa sekä ylitiheät ”koivikot” Laivasillankadun puoleisessa alarinteessä ja ylemmän näköalatasanteen pohjoispuo- lisessa rinteessä.

Hevoskastanjat puiston pohjoispään käytäväristeyksen lähellä on saatettu istuttaa puiston valmistumisen jälkeen, koska niitä ei varhaisimmissa kuvissa näy ja koska ne asettuvat suoraan pohjoiselle näkymälinjalle. Myös kaksi tammea niiden pohjois- puolella haittaavat näkymää (muistopuita?). Nuoret hevoskastanjat saattavat kohota vuorostaan Kauppatorin suuntaisen näkymälinjan eteen. Lehtikuusiryhmä Laivasil- lankadun puoleisessa rinteessä on alkuperäisiin istutusperiaatteisiin nähden täysin väärässä paikassa. Riippapoppelipari pohjoisrinteessä on istutettu keskelle nurmi- kenttää ja saksalaisen kirkon suuntaista näkymälinjaa.

Pensasommitelmat käytävien risteyskohdissa, tasanteiden ympärillä yms. ovat osittain säilyneet alkuperäisessä hahmossaan, vaikka itse pensaat ovatkin ikäänty- neet ja harvenneet. Säilyneitä ryhmiä, niiden jäänteitä tai entisenlaisiksi uusittuja on mm. puiston sisäänkäyntien luona pohjoisessa (syreeni ja orapihlaja), Laivasil- lankadun varrella (jasmike), Tähtitorninkadun varrella lounaassa (aitaorapihlaja ja sorvarinpensas), lammen molemmin puolin (villaheisi, kuusamia, syreeni) ja ajotien päässä kaakossa (kuusamat, jasmike) sekä itäisten portaiden yläpäässä (sirokuusama, syreeni); läntisen (syreeni, spirea), suuren (syreeni, kuusamat, spireat) ja ”Haaksi- rikkoisten” näköalatasanteen (kuusamat, syreeni, korallikanukka ym.) ympärillä; käytävien risteyskohdissa (mustamarjaorapihlaja observatorion eteläpuolella ja ajotien varrella; syreenit observatorion kaakkoispuolella, ”Haaksirikkoisten” ja ison tasanteen välissä) sekä ainoa säilynyt ”kaskadiryhmä” ja yksittäiset pensaat pohjois- rinteessä (syreenit, tuomet). Lisäksi on suuri määrä yksinäispensaita eri puolilla puistoa. Hortensiairyhmät vuoden 1929 näyttelypuutarhassa saattavat olla pian sen perustamisen jälkeen istutettuja. Uusista pensasistutuksista silmiinpistävimpiä ovat massaistutukset puiston etelärinteessä (suviruusu ja lumimarja) sekä isotuomipihla- jaryhmät ”Haaksirikkoisten” tienoilla. Vähemmän häiritseviä ovat syrjäisen itänur- kan kiiltotuhkapensaat ja japaninhappomarjat.

Arvotarkastelu

Tähtitorninvuoren puisto on yksi Suomen merkittävimpiä historiallisia kaupunkipuistoja. Se on pääkaupungin ensimmäinen suunnitelmallisesti toteutettu julkinen puisto ja vuosisadan vaihteen puistorakennusohjelman tärkein kohde. Tyyllisesti se on yhtenäinen viime vuosisadan lopun kansainvälisen maisemapuutarhatyylin edustaja, joka todistaa etenkin Helsingin ja Tukholman puistorakentamisen tiiviistä yhteyksistä. Se muodostaa myös olennaisen osan Eteläsataman ja Ullanlinnan kaupunkikuvaa ja kansallismaisemaa. Tähtitorninvuoren puistoa pidetään myös suunnittelijansa, kaupunginpuutarhuri Svante Olssonin, tärkeimpänä aikaansaannoksena ja esikuvana monille suomalaispuistoille. Lisäksi Tähtitorninvuori on historiallisena paikkana yhdysside Helsingin menneisyyden eri vaiheisiin, jopa kaupunkia edeltäneeseen aikaan. Puisto on myös koristekasvilajistoltaan poikkeuksellisen monipuolinen sekä eteläisten kaupunginosien keskeinen virkistysalue.

Puisto on toteutettu yhtäjaksoisesti johdonmukaisen tyylikonseptin pohjalta vuosina 1889–1903. Vakiintuneen maisematyylin ohella sen toteutuksessa on ollut myös vuosisadan vaihteen ”luonnontyylin” piirteitä, ennen muuta runsaat vapaa-muotoiset perennaistutukset. Puistoon liittyvät osin vuosisadan vaihteessa ja osin 1920-luvun lopussa toteutettu Ullanpuistikko sekä vuoden 1929 näyttelypuutarha, joista jälkimmäinen edustaa Paul Olssonin tiukkaa arkkitehtonista tyyliä ja edellinen vanhemmalta osaltaan Svante Olssonin maisematyyliä, uudemmalta osaltaan J. E. Arangon aikana Svante Olssonin suunnitelman pohjalta toteutettua välittävää tyyliä. Merkittäviä myöhempiä suunniteltuja vaiheita puistolla ei ole, eikä puiston perushahmo ole kasvillisuuden ikääntymistä ja hoidon yksinkertaistumisen tuomaa pelkistymistä lukuun ottamatta olennaisesti muuttunut.

Tähtitorninvuoren puiston erityispiirteitä ovat olleet kaupunki- ja merinäköala, joiden katselupaikaksi puisto aikanaan luotiin, sekä sen runsas ja monimuotoinen kasvillisuus monine lajiharvinaisuuksineen. Näköala on useimpiin suuntiin tällä hetkellä umpeutunut, ja lajirunsaus on vuosisadan mittaan huvennut. Monet pensaista ovat tulleet elinkaarensa päähän, ja niiden katoamistahti tulee lähiaikoina kiihtymään. Puuvartisistutuksia on myös alettu täydentää tai uusia suunnittelemattomasti, mikä on johtanut ristiriitaan alkuperäisten suunnitteluperiaatteiden kanssa. Kukkaistutusten hupeneminen on osaltaan yksipuolistanut puistomaisemaa. Suurin osa alkuperäisestä puustosta sekä paljon alkuperäisestä pensaslajistosta ja kasvillisuussommitelmista on kuitenkin säilynyt, ja osa uudisistutuksista sopeutuu hyvin niiden joukkoon.

Suositukset

Yhtenä Helsingin merkittävimmistä vanhoista keskustapuistoista Tähtitorninvuoren puiston säilyminen tulisi viime kädessä turvata suojelevilla asemakaavamääräyksillä. Puisto on syytä kunnostaa Firenzen julistuksen periaatteiden mukaisesti, mikä edellyttää puutarharestaurointiin erityisesti perehtyneen suunnittelijan laatimaa restaurointisuunnitelmaa ja pitkän aikavälin hoito-ohjelmaa. Ennen restaurointi- ja hoitosuunnitelman valmistumista puistossa ei pitäisi tehdä laajoja muutos- tai uudistustoimia muuten kuin erityisen pakottavista syistä. Suunnitelmasta tulisi pyytää lausunto puutarharestauroinnin ja -historian asiantuntijalta ennen sen toteutukseen ryhtymistä.

Koska nykyinen Ullanpuistikko on alun perin suunniteltu osana Tähtitorninvuoren puistoa ja liittyy sen vaiheisiin kiinteästi myös merinäköalakysymyksen vuoksi, tulisi se sisällyttää restaurointi- ja hoitosuunnitelmaan. Tällä tavoin Kaivopuiston suuntaisen näkymälinjan johdonmukainen käsittely puistosommitelman osana varmistuisi.

Käytävälinjauksia tai näköalatasanteiden tms. rajoituksia ei tule muuttaa nykyisestä, ja reunakiveykset, avoimet kalliokohdat sekä muut alkuperäiset yksityiskohdat on pyrittävä säilyttämään sekä ottamaan tarvittaessa uudelleen esiin mahdollisuuksien mukaan. Asfaltin korvaamista puistomaisemaan paremmin istuvalla kestopäällysteellä olisi perusteltua tutkia, samoin lammen veden nykyistä tehokkaampaa puhdistusta. Hallitsevaan lakikohtaan sijoitetun hiekkalaatikon siirtoa tai sen historialliseen ympäristöön sopivampaa ratkaisua olisi syytä harkita, kuten myös lounaisosan irrallisen tuntuisen lipputangon poistoa. Ilmastointilaitteiden nykyistä parempaa sovittamista puistomaisemaan tulisi pohtia, eikä enempiä näkyviä installaatioita pitäisi enää sallia puistossa. Koillisrinteen panssariverkkoaidan korvaamista arvokkaammalla ja ympäristöön paremmin istuvalla ratkaisulla tulisi niin ikään tutkia.

Puuvartisilajistosta olemassa olevaa tarkkaa inventointitietoa tulisi täydentää puuston yksilökohtaisella ikä- ja kunto- kartoituksella, joka tarkentaisi osaltaan myös kuvaa puiston kehitysvaiheista. Puiden ja pensaiden uusimisen suunnittelussa tulee kiinnittää erityistä huomiota siihen, että:

1. Alkuperäinen tunnettu lajikoostumus ei muutu.
2. Uudisistutuksissa käytetään alkuperäisiä dokumentteja sommitteluperiaatteita.
3. Tärkeimmät sommitellut näkymät puistossa ja puustosta ulospäin pidetään niiden eteen kasvanneen puuston poistuttua vapaina.

Jotkin viime vuosikymmenten uudisistutuksista eivät sovi puiston maisemakuvaan, joten niiden poistamista kannattaa harkita. Tällaisia ovat kasvutavaltaan vanhemmista pensasistutuksista poikkeavat isotuomipihlajaryhmät ”Haaksirikkoisten” tasanteen länsi- ja lounaispuolella; tyyliin sopimattomat lumimarjaryhmät lammen länsipuolella ja rhododendronit mäen korkeimman kohdan pohjoispuolella sekä alkuperäisten istutusperiaatteiden vastainen lehtikuusiryhmä Laivasillankadun puoleisessa rinteessä. Liian tiheitä koivuistutuksia Laivasillankadun puoleisessa rinteessä ja observatorion koillispuolella tulisi voimakkaasti karsia. Pohjoisrinteen uusista jalavaistutuksista ainakin eteläpuolisin yksilö – mieluummin kaksi – tulisi poistaa, koska jalavarivi katkaisee muuten rinteeseen poikkisuuntaisen näkymän. Samoin etelärinteen itä-länsisuuntaisen näkymälinjan pahasti tukkiva nuori vuorijalavapari, tai ainakin toinen niistä, olisi syytä kaataa. ”Haaksirikkoisten” tasanteen pohjoispuolinen tammi tulisi poistaa, koska yksinäispuut eivät kuulu tämän puiston osan alkuperäiseen sommitelmaan.

Puiston pohjoisosan uuden hevoskastanjarin sekä pohjoisrinteen riippapopeliparin osalta tulisi tutkia, haittaavatko ne tulevaisuudessa näkyvyyttä Kauppatorin suuntaan. Puuston uudistusvaiheessa tulisi asettaa tavoitteeksi avata uudelleen ainakin pohjoinen päänäkölinja Tähtitorninvuoren laelta Kauppatorin ja Suurkirikon suuntaan, mikä edellyttäisi myös aukkojen palauttamista suuren näköalatasanteen pohjoispuolen pensaikoon. Itä-länsi-suuntaista näkölinjaa observatorion eteläpuolella tulisi pitää auki ja selkiyttää.

Palauttavina istutuksina ehdotetaan pohjoisrinteen hyvin dokumentoituneiden ”kaskadipensaiden” täydentämistä entisiin lajein ja alkuperäisten istutusperiaatteiden mukaan (unkarinsyreeni, lumipalloheisi jne). Myös itä-länsisuuntaisen pääkäytävän ja näköalatasanteiden risteyskohtien sekä puiston sisäänkäyntien pensasryhmät tulisi palauttaa mahdollisimman lähelle entistä asuaan. Etelärinteen kallionauhat tulisi saada nykyistä paremmin esiin istutusten seasta, säilyttäen silti alueen pienipiirteinen luonne. Uudisistutuksissa tulisi nykyisten puistolle leimaa-antavien lajien säilyttämisen ohella pyrkiä mahdollisuuksien mukaan palauttamaan siellä tiettävästi aikaisemmin kasvaneita erikoisuuksia.

Lopuksi suositellaan osittaista kukkaistutusten uudistamista. Ensisijaisena kohteena on ”Floran kukkula”, jonka alkuperäislajistosta ja istutusperiaatteista on paljon lähdetietoa. Sen pohjoispuoli sallii tätä nykyä vain varjoa sietäviä lajeja, mutta eteläpuolen sekaperennaistutukset ovat periaatteessa palautettavissa entiseen laajuuteensa yleissuunnitelman, kasviluetteloiden ja valokuvien perusteella. Perennoja ja kalliokasveja voisi pienemmässä mitassa palauttaa myös etelärinteen kalliokohtia elävöittämään.

Ongelmallisempia ovat kuvioistutukset, jotka ovat kuuluneet alkuperäiseen tyylikokonaisuuteen mutta joita ei ole ylläpidetty puoleen vuosisataan. Kuvioistutusten palauttaminen sellaisinaan ei ole realistista, mutta niiden – tai joidenkin niistä – tilalle voisi viimeistään näkymien uudelleen avauduttua ajatella uusia vaihtuvia kasvillisuusaiheita, jotka täyttäsivät niiden tehtävän näkömäälinjojen korosteina ja toimisivat samalla nykyajan omina lisinä Tähtitorninvuoren maisemassa. Suunnittelun korkeaan laatuun ja yhteensopivuuteen historiallisen puistoympäristön kanssa pitäisi tällöin kiinnittää erityistä huomiota. Ensisijaisena sijoituskohtana tällaiselle aiheelle olisi pohjoisrinteen suuren kuvioistutuksen entinen paikka saksalaisen kirkon kaakkoispuolella.

Tähtitorninvuoren puiston esittelemisessä suurelle yleisölle keskeisiä lähtökohtia ovat yhtäältä kansallisesti arvokas kaupunkinäkömää ja itse paikan historia, toisaalta runsas lajisto. Edellistä voitaisiin tuoda esiin avaamalla näkymiä uudelleen, julkaistavalla esittelymateriaalilla puiston vaiheista sekä esimerkiksi sisäänkäyntien yhteyteen ja näköalatasanteille sijoitettavilla opastauluilla, jotka eivät kuitenkaan saa erottua häiritsevinä maisemassa. Lajiston esittelylle Dendrologian seuran puisto-opas antaa erinomaisen pohjan, ja sitä tukisi edelleen alkuperäisen lajirunsauden palauttaminen ainakin osaksi myös kukkaistutuksissa.

Piirustusluettelo

1. Näkymä Tähtitorninvuorelta. Kuparikaiverrus n. 1840-luvulta. Helsingin yliopiston kirjasto.
2. Plankarta till Observatorieplatsens parkanläggningar. S. Lindh 1888. Värätetty piirustus. ViOA, luetteloimattomat suunnitelmat.
3. Förslag till Parkanläggning å Observatoriibärgen N:o 2. [Svante Olsson 1889—1890.] Piirustus. ViOA 133.
4. Projekt till utvidgning af Östra Platån å Observatoriibärgen. [Svante Olsson 1898.] ViOA 134.
5. Plan öfver Observarieparken. [Svante Olsson 1898—1899.] Värätetty piirustus. HKA/asemakaavaosaston arkisto.
6. [Tähtitorninvuoren puiston yleissuunnitelma. Svante Olsson 1898—1899.] Värätetty piirustus. ViOA 132.
7. Förslag till planering af nedgången emellan Observatori- och Bärghansgatorna. [Svante Olsson n. 1900.] Piirustus. ViOA 129.
8. Föreslagna utsigts platåer å Observatoriibärgen. Painettu. HSTH 2/1897. Helsingin yliopiston kirjasto.
9. [Tähtitorninvuoren eteläpuolinen näkymäalue.] Painettu. HSTH 2/1897.
10. Störste tillåtna byggnadshöjd vid Observatoriigatans höjd. Painettu. HSTH 2/1897. Helsingin yliopiston kirjasto.
11. Samtliga höjder hänföra sig till hafvets medelvattenyta. Painettu. HSTH 28/1897. Helsingin yliopiston kirjasto.
12. [Vuorimiehenkadun tontin 6 rakentamisen vaikutus näkymäalueeseen.] Painettu. HSTH 2/1900. Helsingin yliopiston kirjasto.
13. Ehdotus istutuksen Vuorimiehenkadulla uudestijärjestämiseksi. S. Olsson 1916. Värätetty piirustus. ViOA 130.
14. Ehdotus istutuksen Vuorimiehenkadulla uudestijärjestämiseksi. S. Olsson 1917. Piirustus. ViOA 171.
15. Ehdotus istutuksen Vuorimiehenkadulla uudestijärjestämiseksi. S. Olsson 1918. Piirustus. ViOA 128.
16. Istutus-ehdotus Tähtitorninkadun varrelle. Puisto-osasto 1926. ViOA 309.
17. Muutos-ehdotus Tähtitorninkadun varrelle. 1927. Piirustus. ViOA 310.
18. Puutarhanäyttely Helsingissä 1929. [Paul Olsson.] Ruskokopio. ViOA.

19. Ullanpuiston kukkaryhmä. 1939. Piirustus. ViOA 812.
20. Tähtitorninvuori, rinneryhmät 1/200. Piirustus. ViOA 813.

Kuvaluettelo

1. Ida von Gericke 1890-l. HKM 4579.
2. Atelier Apollo 1899. HKM 259346.
3. Daniel Nyblin n. 1900. HKM 11262.
4. N. 1900. HKM 11263.
5. 1900-l. alku. HKM 20314.
6. 1900-l. alku. HKM 251029.
7. Eric Sundström 1914. HKM 1089.
8. Eric Sundström 1914. HKM 1092.
9. Nils Wasastjerna n. 1910. HKM 1486.
10. Nils Wasastjerna 1915. HKM 1487.
11. Max Meyer 1920-l. HKM 200091.
12. Olof Sundström n. 1927. HKM 29727.
13. Veljekset Karhumäki Oy 1930-l. HKM 251309.
14. Veljekset Karhumäki Oy 1930-l. HKM 259292.
15. Hugo Sundström 1949—1950. HKM 5221.

Tekijän huom. Tähän liitteeseen on kopioitu alkuperäisen selvityksen piirustukset ja kuvat niiltä osin kuin ne olivat saatavilla.

Lähdeviitteet

- 1 Häyrynen 1994; *Tähtitorninvuori* 1998; Häyrynen, Maunu 1989/THL.
- 2 Hyypä 1950: 19—20; *Maisemainventointi ja analysointi* 1972: 82—83.
- 3 Voionmaa 1950: 322—323; Suolahti 1950: 415—416; Hornborg 1950: 165—166.
- 4 Hornborg 1950: 215—220.
- 5 Hornborg 1950: 203—204 & 246—249; Lindberg & Rein 1950: 17—29, 62 & 104.
- 6 Lindberg & Rein 1950: 16; Berndtson 1847: 18.
- 7 Lindberg & Rein 1950: 71; Markkanen—Linna—luoto—Poutanen 1984: 49—58 & 108—112.
- 8 Heikel 1919: 128.
- 9 *Lärkan, poetisk kalender* 1845: 101—103; *Borgå Tidning* 1.8.1846.
- 10 Häyrynen 1994: 100.
- 11 BHSK 1878: 347—348; BHSK 1879: 80; Lindberg & Rein 1950: 128; Åström 1956: 94—96, 120 & 165—169.
- 12 Viljo 1988; *Projekt till byggnad för Finlands Ständer* 1885.
- 13 Häyrynen 1994: 100—101; Peltola & Vainio 1988.
- 14 Puiston rakennusvaiheiden osalta ks. Häyrynen 1994: 77—79, 100—101, 106 & 139—140; Häyrynen 1989/THL: 78—80.
- 15 HSTH 18/1890; HSTH 2/1897.
- 16 Park eller villastad på Observatoriiberget? *Finland* 19.3.1890; Miksikä Observatorivuorta aiotaan? *Uusi Suometar* 6.4.1890; Kirje Helsingistä. *Päivälehti* 8.4.1890; Observatoriibergens framtid. *Hbl* 17.4.1890; HSTH 18/1890; BHSK 1889: 96; Peltola & Vainio 1988.
- 17 BHSK 1896: 138; HSTH 2/1897; BHSK 1898: 7.
- 18 BHSK 1899: 29—30.
- 19 BHSK 1890: 108; BHSK 1891: 86—87; BHSK 1892: 131; BHSK 1893: 142; BHSK 1895: 183—184; BHSK 1896: 138; BHSK 1897: 146—147; BHSK 1898: 158; BHSK 1899: 210; BHSK 1900: 208—209; BHSK 1901: 237—238; BHSK 1902: 52 & 252—256; BHSK 1903: XVI 7.
- 20 BHSK 1890: 37—40; BHSK 1891: 26—30; BHSK 1892: 29 & 39; BHSK 1893: 42—44; Häyrynen 1994: 80—81, 84 & 211; vrt. Holm 1970/VTTK: 111—112.
- 21 Mts. 79 & 107—108; ”-- den motbjudande släta och nästan glättade yta man med offrande af mycken tid och stora kapital småningom lyckats gifva detsamma als icke tillfredsställer ett oförfalskadt konstsinnes behof af naturlig skönhet.” Sonck 1898: 262—287.
- 22 HKPA 25/1908.
- 23 HSTH 2/1897; HSTH 22/1897; HSTH 28/1897.
- 24 HSTH 2/1897; HSTH 5/1900; KHKK 1929: 175; Olsson 1929.
- 25 *Tähtitorninvuori* 1998; Reuter 1904: 20—21; *Helsingin opas*, 1910: 149; S[öikkeli] 1911: 279; Olsson 1926; Scott 1926: 47—49; [Gauffin] 1924; Svante Olsson död. *Hbl* 1.6.1941; Svante Olsson och Helsingfors parker, 1968; Rauta 1947; Yön sävel, 1966.
- 26 Tyylytarkastelun osalta ks. tarkemmin Häyrynen 1994: 106—126.
- 27 Bucht 1997.
- 28 Häyrynen 1994, s. 106—126; Meyer, Gustaf 1895 (1860): *Lehrbuch der schönen Gartenkunst* (3. Aufl).
- 29 Vrt. Meyer 1895.
- 30 ”Innan man hunnit tröttna på ett slags af natur, skall man möta ett annat. Skogspartier skola plötsligt gifva rum för öppna platser, täkta af leende gräsmattor eller ögonen tilltalande blomsterarrangemanger. Och till hvarje sevärdhet skola gångbanorna leda så direkt som möjligt är, utan att någon afsiktighet däri förmärkes. --” Stadens planteringar. 1895 päivätty lehtileike, *Olssonin taimitarha Ky:n arkiston leikekirja n:o 1: 6*.
- 31 ”Blomsterarrangemang, väl sammanställda och placerade å passande platser, bidraga onekligen mest till höjandet af skönheten i en parkanläggning.” BHSK 1900: 209; ”-- huru väl skulle icke dessa rabatter här ha försvarat sin plats, vackert afbrytande gräsplanernas annars något enformigt värkande grönska! Herr Olsson har nämligen anlagt parken just så att några blomsterplanteringar på vissa ställen skulle passa att fogas in i det hela för att göra totalvärkan af anblicken hos den från norr eller nedifrån staden kommande åskådaren ännu fördelaktigare än hvad den redan är.” Drätselkammaren och stadsplanteringarna. *Hbl* 9.7.1898.
- 32 BHSK 1901: 236; BHSK 1903: XVI 7.
- 33 ”Växterna, som utplanterades å dessa sluttningar, bestodo hufvudsakligast af halfhöga prydnadsträd samt en mängd väluktande blomsterbuskar, hvilka sammanställdes i oregelbundna partier för att gifva åt platsen ett naturligt och okonstlad utseende, på samma gång derigenom från höjderna erbjudes en fri och obehindrad utsikt såväl mot staden som österut över fjärdar och holmar.” BHSK 1897: 146—147.
- 34 ”Det sålunda använda planeringssättet möjliggjorde, att de vackraste bergspartierna kunde lemnas öppna, hvarefter de omgäfvos med dertill lämplig växtlighet, och har derigenom den numera så moderna landskapsstilen till fullo blifvit beaktad. --” BHSK 1900: 208—209.
- 35 ”Särskildt anslående är platsen mellan norra sidans stentrappa och observatorietomten. Här är icke någon ordnad trädgård i vanlig bemärkelse. Utan de olika blomstergrupperna äro mera på måfå utsatta—eller synas åtminstone vara det—och de fleråriga arterna hafva under årens lopp utbredt sig åt alla håll och kanter. - - Det hela get en angenäm illusion af ett stycke oordnad vildmark, där man gärna dröjer sedan man sett sig mätt på de prydligt klippta gräsmattorna och mönstergilla rabatterna på annat håll.” På observatorieberget. *Hbl* 11.6.1910.
- 36 Helsingfors stads planteringar 1892. Päivämätön lehtileike, *Olssonin taimitarha Ky:n arkiston leikekirja n:o 1: 5*; BHSK 1900: 209; BHSK 1901: 237—238; Helsingin kaupunginistutukset, 1903; vrt. *Tähtitorninvuori* 1998.
- 37 Helsingin kaupunginistutukset, 1903; KHKK 1907: 283; På Observatorieberget. *Hbl* 11.6.1910.
- 38 Istutusluettelo 1925, HKA/RKtriAA Bn:1; Liljekonvaljer och narcisser blomma i Kinnekulleparken. *Hbl* 22.6.1938.
- 39 Vrt. Häyrynen 1989: 75. Tässä ilmakuvaassa näkyy myös kukkiva hevoskastanja puiston pohjoisosassa päänäkömälinjan itäpuolella.
- 40 Sama koivuryhmä näkyy pitemmälle kehittyneenä v. 1926, ks. Häyrynen 1994: 123.
- 41 Rinneistutus on ollut varsin tuuheaa jo 1910-luvun lopulla, ks. Häyrynen 1994: 120.
- 42 Helsingin kaupunginistutukset, 1903.
- 43 Kaupunginistutusten osaston inventaariot. HKA/RKtriAA Bm:2.
- 44 *Hbl*:ssa julkaistun vuoden 1903 kuvauksen alkuperäistekstin mukaan puistossa olisi ollut myös ruotsinpihlajia (*oxelrönnar*), kun Puutarha-lehden käännös puhuu ”orapihlajista”. Ruotsinpihlajaa on kasvanut paikalla vielä vuonna 1978.
- 45 Kaupunginistutusten osaston inventaariot. HKA/RKtriAA Bm:2; BHSK 1893: 141—144; Helsingin kaupunginistutukset, 1903.
- 46 BHSK 1900: 212.
- 47 Observatorieberget och stadsplanteringarna. *Hbl* 22.6.1898; Förslag om blomsterväxter å Observatoriebärgen. *Hbl* 25.6.1898; Drätselkammaren och stadsplanteringarna. *Hbl* 9.7.1898; BHSK 1899: 206 & 208.
- 48 Vrt. Häyrynen 1994: 119.
- 49 Helsingin kaupunginistutukset, 1903.
- 50 Häyrynen 1994: 121.
- 51 Ks. myös Häyrynen 1994: 141.
- 52 *Tähtitorninvuori* 1998: 3.
- 53 Häyrynen 1994: 119.
- 54 Olsson 1929.
- 55 KHKK 1929: 175.
- 56 BHSK 1900: 212; Helsingin kaupunginistutukset, 1903; Från stadens planteringar. *Hbl* 8.6.1907; På observatorieberget. *Hbl* 11.6.1910.
- 57 BHSK 1900: 209.

Käytetyt lähteet

Arkistolähteet

HKA = Helsingin kaupunginarkisto.
 RKtriA = Rakennuskonttorin arkisto.
 Puisto-osaston istutusluettelot ja kasvi-inventaariot.
 Asemakaavaosaston arkisto.
 Viherosaston puistosuunnitelmat.

HKM = Helsingin kaupunginmuseum.
 Kuva-arkisto.

Helsingin kaupungin rakennusvirasto.
 ViOA = Viherosaston arkisto.
 Puistosuunnitelmat.
 Puistokortit.

Olssonin taimitarha Ky.
 Lehtileikkeet.

Painetut asiakirjat

BHSK = Berättelsen af Helsingfors stads kommunalförvaltning 1890—1903.

HSTH = Helsingfors stadsfullmäktiges tryckta handlingar.
 18/1890.
 2/1897.
 22/1897.
 28/1897.
 5/1900.

HKPA = Helsingin kaupunginvaltuuston painettuja asiakirjoja.
 25/1908.

KHKK = Kertomukset Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1907—1929.

Sanomalehdet

Borgå Tidning 1846.

Finland 1890.

Hbl = Hufvudstadsbladet 1898—1941.

Päivälehti 1890.

Uusi Suometar 6.4.1890.

Kirjallisuus

Berndtson, Fredrik 1847: Historisk-topografisk teckning till panorama af Helsingfors. Helsingfors.

Bucht, Eivor 1997: Public park sin Sweden 1860—1960. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae, Alnarp.

[Gauffin, Ossian] 1924: Svante Olsson—Uranuurtaja ja hänen kaunis päivätyönsä. Flora 2 (40) 1924: 1.

Heikel, Axel O. 1919: Brunnsparkens historia 1834—1886. Helsingfors.

Helsingin kaupunginistutukset, 1903. Puutarha (9) 1903: 66—67.

Helsingin opas, 1910. Porvoo.

Holm, Tor W. 1970: Helsingfors Utskänkningsaktiebolag 1873—1906. Licentiatavhandling i ekonomisk och social historia/Valtiotieteellisen tiedekunnan kirjasto (VTTK).

Hornborg, Eirik 1950: Helsingin kaupungin historia II, Toim. R. Rosén ja muut. Helsinki.

Hyypä, Esa 1950: Helsingin seudun geologiaa. Helsingin kaupungin historia I, toim. R. Rosén ja muut. Helsinki.

Häyrynen, Maunu 1989: Helsingin Tähtitorninvuoren maiseman kehitys 1700-luvulta 1900-luvun alkuun. Taidehistorian syventävien opintojen tutkielma/Helsingin yliopiston taidehistorian laitos (THL).

Häyrynen, Maunu 1989: Kaupunkipuisto 1800-luvulla. ARS Suomen taide 4, toim. Salme Sarajas-Korte ja muut, Helsinki: 72—75.

Häyrynen, Maunu 1994: Maisemapuistosta reformipuistoon. Helsingin kaupunkipuistot ja puistopolitiikka 1880-luvulta 1930-luvulle. Entisaikain Helsinki XIV. Helsinki-Seura, Helsinki.

Lindberg, Carolus & Rein, Gabriel 1950: Asemakaavoittelu ja rakennustoiminta. Helsingin kaupungin historia III:1, toim. R. Rosén ja muut. Helsinki.

Lärkan, poetisk kalender 1845. Helsingfors.

Maisemainventointi ja analysointi 1972. Helsingin kaupungin kaupunkisuunnitteluvirasto, asemakaavaosaston maisematoimisto 2/1972. Helsinki.

Markkanen, Tapio—Linnaluoto, Seppo—Poutanen, Markku 1984: Tähtitieteen vaiheita Helsingin yliopistossa—observatorio 150 vuotta. Helsingin yliopisto, Helsinki.

Meyer, Gustaf 1895 (1860): Lehrbuch der schönen Gartenkunst (3. Aufl). Berlin.

Olsson, S[vante] 1926: Gärten in Finnland. Mitteilungen der deutschen dendrologischen Gesellschaft 36 (1) 1926: 198—200.

Olsson, Paul 1929: Finlands allmänna trädgårdsutställning i Helsingfors 1929. Trädgårdsodlaren (4) 1929: 83—86.

Peltola, S. & Vainio, S. 1988: K. A. Wrede ja 100-vuotias pasaasi. Helsinki.

Projekt till byggnad för Finlands Ständer 1885, Helsingfors.

Rauta, Riku 1947: Murha Tähtitorninmäellä. Helsinki.

Reuter, O. M. 1904: Suomea samoilemassa. Maamme luonto, kansa ja kehitys. Helsinki.

S[oikkeli], K[aarle] 1911: Helsingin puistot. Tietosanakirja III. Toim. Yrjö Wichmann ja muut. Helsinki.

Scott, A. Maccallum 1926: Suomi, the Land of the Finns. London.

Sonck, Lars 1898: Modärn vandalism—Helsingfors stadsplan. Finsk Tidskrift: 262—287.

Suolahti, Eino 1950: Ensimmäinen Vironniemen Helsinki. Helsingin kaupungin historia I, toim. R. Rosén ja muut. Helsinki.

Svante Olsson och Helsingfors parker, 1968. Trädgårdsnytt (22) 1968: 383—384.

Tähtitorninvuori 1998. Dendrologian Seura, Helsinki.

Viljo, Eeva Maija 1988: Arkitektur och politik kring några ständerhusprojekt. Taidehistoriallisia tutkimuksia 11. Taidehistorian seura, Helsinki.

Voionmaa, Väinö 1950: Helsingin seudun historiaa ennen kaupungin perustamista. Helsingin kaupungin historia I, toim. R. Rosén ja muut. Helsinki.

Yön sävel, 1966. Rikos ei kannata. Kuuluisia suomalaisia rikoksia. Toim. Mauri Sainio. Helsinki.

Åström, Sven-Erik 1956: Kaupunkiyhteiskunta murrosvaiheessa. Helsingin kaupungin historia IV:2, toim. R. Rosén ja muut. Helsinki.

LIITE 1				
TÄHTITORNIN VUOREN PUISTON HISTORIAALLINEN KASVILLISUUS				
<i>Puusto istutusluetteloissa (HKA/RKtri Bn 1)</i>				
Istutetut lajit	Kpl 1897	Kpl 1911	Kpl 1912	DS:n puisto-opas
Acer rubrum ("A. purpuri")	3			x
Acer tataricum	5			x
Aronia sp.	4			
Berberis vulgaris 'Atropurpurea'	12			x
Betula pendula/B. pubescens ("B. alba")			1	x (molemmat)
Caragana arborescens	17	3		x
Caragana frutescens	2			
Cornus alba		2		
Cornus alba 'Sibirica' ("C. sanguinea")			2	x
Cornus alba 'Sibirica variegata' ("C. alba fol.var.")	75	5	13	
Crataegus grayana			2	x
Crataegus sp. (eri lajeja)	40	7		x (4 lajeja)
Cotoneaster sp.		9		x (C. integerrimus/C. lucidus)
Cytisus sp.	10			
Euonymus europaeus	15			x
Euonymus europaeus (runggollisia)	3			
Fagus sp. (F. sylvatica?)	3			
Hippophaë rhamnoides	4			
Hydrangea paniculata 'Grandiflora'		7	4	x
Philadelphus inodorus var. grandiflorus ("P. grandifl.")			5	
Philadelphus sp. (eri lajeja)	91			x (4 lajeja)
Picea abies ("Abies excelsa")	5			
Picea pungens ("grön")		10	17	x
Pinus cembra		1		x
Populus alba 'Pyramidalis'	2			
Prunus picardi?	14			
Prunus padus		4		x
Prunus sp.	15			x (3 lajeja)
Prunus virginiana	33			x
Ribes sp.	5			x (2 lajeja)
Rosa sp. (eri lajeja)	58			x (8 lajeja/lajiketta)
Rubus sp.	3			
Salix acutifolia	8			
Salix 'Sibirica' ("Salix alba splendens")			1	x
Salix sp.	9			x (3 lajeja)
Syringa josikaea	16	3		x
Syringa vulgaris	32			x
Syringa x henryi	47			
Thuja occidentalis		3	2	
Viburnum lantana	20			x
Viburnum opulus f. roseum	27			x (V. opulus 'Kallion pallo')
("diverse")		5	57	
Yhteensä lajeja	29	11	9	
Yhteensä kpl	578	59	104	

TÄHTITORNIN VUOREN PUISTON HISTORIAALLINEN KASVILLISUUS						
<i>Ruohovartistet istutusluetteloissa (HKA/RKtri Bn 1)</i>						
<i>Ryhmäkasvit</i>						
Lajit/lajikkeet	Kpl 1900	Kpl 1911	Kpl 1912	Kpl 1913	Kpl 1914	Kpl 1915
Achyranthes lindeni?		340	310	200	270	
Achyranthes microphylla?		270	232	270		
Agave americana	26					
Ageratum 'Prinsess Pauline'?		650	668	1122	950	900
Ageratum mexicanum?	2795					
Alternanthera paronychioides 'Juvel'?			317	500		
Alternanthera paronychioides aurea?	4415	300	230	300		
Alternanthera paronychioides?	4384	520				
Alternanthera sp.				35	1300	
Alternanthera versicolor grandens?	245					
Antennaria sp.		2720				
Antennaria var. borealis				1700		
Antirrhinum 'Golden Dawn'?			181			
Antirrhinum sp. (sekoitus)		150				
Artemisia ludoviciana (runko-)	2					
Begonia 'Vesuv'?		650				
Begonia x hortensis	248	200	919	315	300	493
Begonia x hortensis 'Primadonna'				600		
Calceolaria sp.			306	320	340	224
Canna 'Alphons Bovier'?	183					
Canna (ruskealeht. valikoima)	112					
Canna (vihreäleht. valikoima)	215					
Celosia sp.						385
Celosia thompsoni?				298		
Celosia var. plumosa			233			
Centaurea ragusina	2353	250				
Cerastium tomentosum (?)			327			
Chrysanthemum (runko-, kelt.)	39					
Chrysanthemum (runko-, valk.)	1					
Chrysanthemum frutescens (runko-)		30	53	1	30	50
Chrysanthemum parthenium 'Aureum'?	8945					
Chrysanthemum sp. ("Pyrethrum ...")			600			
Cineraria hybrida	156					
Crocosmia x crocosmiiflora		400		360	500	173
Dracaena indivisa?	30					
Echeveria desmetiana?				355		
Eucalyptus globulus				6		
Fuchsia 'Alice Hoffman'?		50				
Fuchsia coccinea? (runko-)			6		1	
Fuchsia procumbens?					450	
Fuchsia sp. (valikoima)	135					
Gladiolus lemoinei?	89					
Helichrysum petiolare			113	70		140
Helichrysum petiolare ("boll.")						140
Heliotropium 'Mme Le...'?				630	600	
Hydrangea sp.						123
Hydrangea? ("täppar")			43			
Hyssopus officinalis	6193		404	250	80	
Koechia microphylla		13				
Koenigia? variegata			215		120	130
Lobelia erinus			60			
Lobelia splendens	563	650	611		400	
Opuntia texana?	31					
Pelargonium 'Flower of Spring'?			48	240	200	
Pelargonium 'Königin Olga'?				222		
Pelargonium 'Mad.'?	129					
Pelargonium 'Meteor'?				275		
Pelargonium 'Mme Sallery'?				365		
Pelargonium sp.		290	267	8		
Pelargonium sp. (valikoima)	125				695	
Penstemon sp.		100				
Penstemon x hybridus	195					
Phormium tenax	7					
Rochea falcata?	19					

TÄHTITORNIN VUORI JA ULLANPUUSTIKKO

Rosa sp. ("kuukausi-")	80					
Rosa sp. (valikoima)	173					
Salvia splendens		200	217			
Senecio ...?			300			
Senecio bicolor	28	100		335		260
Senecio bicolor 'Diamant'?		670	700			
Tagetes 'Ehrencreutz'?	98					
Tagetes 'Lemon Queen'?					46	
Tagetes erecta		40				
Viola x wittrockiana	830					
Yucca recurvata?	6					
Zinnia elegans					115	
Yhteensä lajeja	32	21	24	23	17	10
Yhteensä kpl	32850	8593	7360	8442	6397	1858
<i>Perennat</i>						
Lajit/lajikkeet		Kpl 1911	Kpl 1912	Kpl 1913	Kpl 1914	Kpl 1915
Aquilegia sp. (sekoitus)		100				
Aster alpinus/x alpellus ("Aster alp.")						300
Aster sp.					860	942
Chrysanthemum maximum						200
Delphinium x cultorum 'Belladonna'						100
Dianthus barbatus		200	150		200	
Digitalis purpurea 'Gloxiniiflora'					250	100
Gaillardia sp.			150			
Iris germanica		75				
Iris sibirica		50				100
Myosotis sylvatica			150			
Onopordon acanthium						20
Paeonia lactiflora		5				
Papaver nudicaule		75				
Polemonium caeruleum						150
Rheum palmatum			20			
Sempervivum californicum?			304			
Solidago canadensis				125		
Verbascum longifolium		50				
Verbascum olympicum		230	155			
Viola cornuta 'Purple Queen'?						100
Viola cornuta lutea						150
Yhteensä lajeja		8	6	1	3	10
Yhteensä kpl		785	929	125	1310	2162

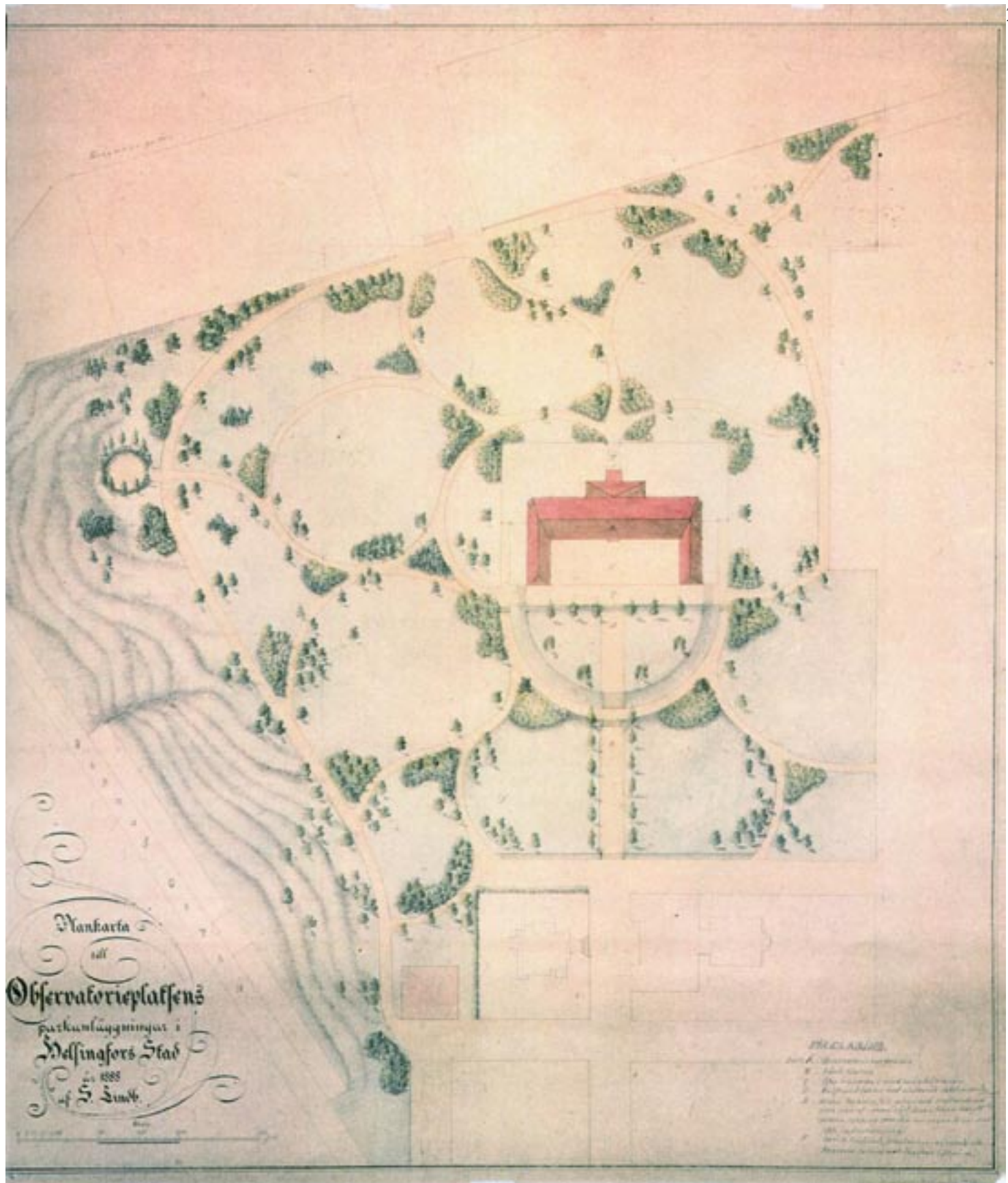
LIITE 2: TÄHTITORNIN VUOREN PUISTON KASVILLISUUDEN MYÖHEMPI KEHITYS

Puistokortit	Kpl	DS 1978	DS 1998
<i>Puut ja pensaat</i>			
Acer platanoides	109	x	x
Acer platanoides 'Faassen's Black'		x	
Acer platanoides 'Reitenbachii'		x (Ullanp.)	
Acer pseudoplatanus			
Acer rubrum			x
Acer saccharinum 'Wieri'		x	x
Acer tataricum	7	x	x
Acer tataricum subsp. ginnala	8	x	x
Aesculus hippocastanum	14	x	x
Amelanchier laevis	65	(Ullanp.)	
Amelanchier spicata		x	x
Berberis 'Atropurpurea'?	7		
Berberis aggregata?	1		
Berberis sp.	4		
Berberis thunbergii	3	(Ullanp.)	x
Berberis vulgaris	15		
Berberis vulgaris 'Atropurpurea'			x
Berberis x ottawensis		x	x
Berberis x ottawensis 'Superba'		x	
Betula pendula	99	x (Ullanp.)	x
Betula pendula 'Bircalensis'	5		
Betula pendula 'Carellica' (1980)	1		
Betula pendula 'Dalecarlica'		x	x
Betula pubescens		x	x
Caragana arborescens	36	x	x
Cornus alba	22	x	
Cornus alba 'Sibirica'	23		x
Cornus alba subsp. stolonifera	2		
Cotoneaster horizontalis	16		
Cotoneaster integerrimus	12		x
Cotoneaster lucidus	19		x
Crataegus crus-galli	14		
Crataegus douglasii		x (Ullanp.)	x
Crataegus grayana ("Haaksir." aita)			x
Crataegus intricata		x	
Crataegus laevigata	33	x (Ullanp.)	
Crataegus laevigata 'Paul's Scarlet'	39	x	
Crataegus monogyna		x	
Crataegus prunifolia		x	
Crataegus rhipidophylla			x
Crataegus submollis		x (Ullanp.)	x
Cytisus elongatus		(Ullanp.)	
Diervilla lonicera			x
Euonymus europaeus	3	(Ullanp.)	x
Fagus sylvatica	2		
Fagus sylvatica 'Atropunicea'		x	
Forsythia ovata	17		
Forsythia x intermedia		x	
Fraxinus excelsior	7	x	x
Fraxinus pennsylvanica			x
Fraxinus pennsylvanica 'Variegata'		x	x
Fraxinus sp.	9		
Hydrangea arborescens	26		x
Laburnum alpinum	1	x	x
(Laburnum lantana?)	1		
Larix decidua			x
Larix kaempferi			x
Lonicera caerulea	13	x	x
Lonicera caucasica			x
Lonicera chrysantha			x
Lonicera involucrata		x	x
Lonicera nigra			x
Lonicera periclymenum	2		
Lonicera sp.		x	x
Lonicera syringantha?		1	
Lonicera tatarica	55	x	x
Lonicera x bella			x
Lonicera x notha			x
Lonicera xylosteum	4	x	x
Malus 'Eleyi'		x (Ullanp.)	
Malus 'Hyvingiensis'			x
Malus baccata (1981)	9		
Malus domestica		x	x
Malus prunifolia	14		
Malus sp.	1	x	x
Malus toringo var. sargentii	67		x
Philadelphus coronarius	45		x
Philadelphus coronarius 'Aureus'		x	
Philadelphus inodorus-hybr.	7		
Philadelphus lewisii	1		
Philadelphus lewisii 'Waterton'			x
Philadelphus lewisii var. gordonianus			x
Philadelphus pubescens		x	x
Philadelphus x lemoinei	1		
Physocarpus opulifolius	3	x	x
Picea abies	12	(Ullanp.)	
Picea glauca	18		
Picea omorika			x
Picea omorika x sitchensis			x
Picea pungens			x
Pinus cembra	9		x
Pinus mugo		x	
Pinus sylvestris	5		
Populus 'Woobstii'			x
Populus balsamifera			x
Populus wilsonii	1	x	
Populus x ?	1		
Populus x berolinensis	1	x	x
Prunus maackii		(Ullanp.)	
Prunus padus	106	x (Ullanp.)	x
Prunus pennsylvanica	19	x	x
Prunus sargentii			x
Prunus sp.		x	
Prunus virginiana		x	x
Pseudotsuga menziesii			x
Quercus robur	16		x
Quercus robur (1981)	1		
Quercus rubra	4		x
Rhododendron Catawbiense-hybr.	8		x
Ribes alpinum	20	x (Ullanp.)	x
Ribes niveum		x	
Ribes rubrum coll.		x	
Ribes spicatum	1		
Ribes x houghtonianum			x
Rosa 'Frensham'	950		
Rosa 'Poppius'		x (Ullanp.)	x
Rosa foetida 'Persian Yellow'			x
Rosa gallica	12		
Rosa gallica 'Splendens'		x	
Rosa glauca		(Ullanp.)	x
Rosa nitida		x	
Rosa pimpinellifolia		x (Ullanp.)	
Rosa rugosa	11	x (Ullanp.)	x
Rosa rugosa-hybr. 'Agnes'			x
Rosa sp.	47	x (Ullanp.)	x
Rosa x harisonii			x
Rosa x malyi			x
Rubus idaeus		x	
Salix 'Blanda'			x
Salix 'Sibirica'			x
Salix 'Vitellina'	4		
Salix caprea	1		
Salix fragilis		x (Ullanp.)	
Salix repens	1		

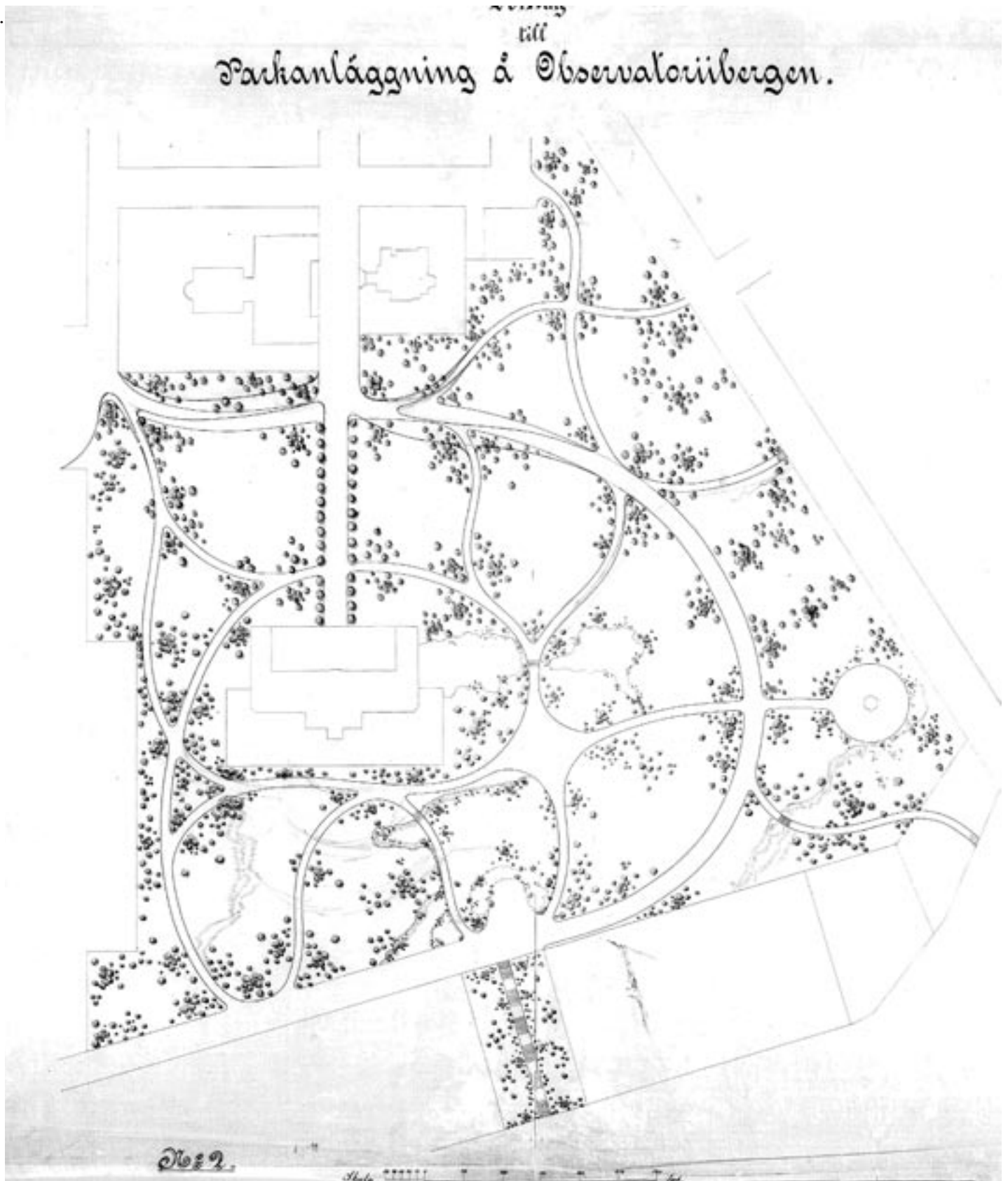
Salix sp.			x		
Salix sylvatica?	1				
Sambucus racemosa	14	x	x		
Sorbus aucuparia	6	x	x		
Sorbus intermedia	2	x			
Spiraea 'Arguta'	10				
Spiraea 'Grefsheim' (1981)	102		x		
Spiraea 'Korea'			x		
Spiraea cana			x		
Spiraea chamaedryfolia		x	x		
Spiraea hypericifolia	6	x			
Spiraea japonica 'Froebelii'	42		x		
Spiraea salicifolia coll.		x			
Spiraea sp.	2				
Spiraea trilobata	3				
Spiraea Billiardii-hybr. A175	1				
Spiraea x fontenaysii			x		
Spiraea x vanhouttei (1981)	64				
Symphoricarpos albus			x		
Symphoricarpos albus var. laevigatus	36				
Syringa josikaea	55	x (Ullanp.)	x		
Syringa Preston-hybr.			x		
Syringa reflexa	3				
Syringa sp.			x		
Syringa vulgaris	98	x	x		
Syringa vulgaris 'Alba'		x			
Syringa vulgaris (1981)	176				
Syringa wolfii			x		
Syringa x henryi			x		
Taxus baccata	10		x		
Taxus cuspidata (1977)	45		x		
Thuja occidentalis	7				
Tilia cordata	45	x			
Tilia euchlora			x		
Tilia platyphyllos	6	x	x		
Tilia x vulgaris	1	x	x		
Ulmus glabra	145	x	x		
Ulmus glabra 'Camperdownii'			x		
Ulmus glabra 'Exoniensis'		x (Ullanp.)			
Ulmus glabra 'Pendula'		x	x		
Viburnum lantana	32	x	x		
Viburnum lentago			x		
Viburnum opulus	23	x (Ullanp.)			
Viburnum opulus 'Kallion pallo'			x		
Viburnum opulus f. roseum		x			
Yhteensä lajeja	93	74	103		
Yhteensä kpl	3026				
<i>Perennat</i>					
Aruncus dioicus	5				
Astilbe x arendsii	10				
Bergenia delavayi?	80				
Incarvillea delavayi	2				
Iris sibirica	300				
Yhteensä lajeja	5				
Yhteensä kpl	397				

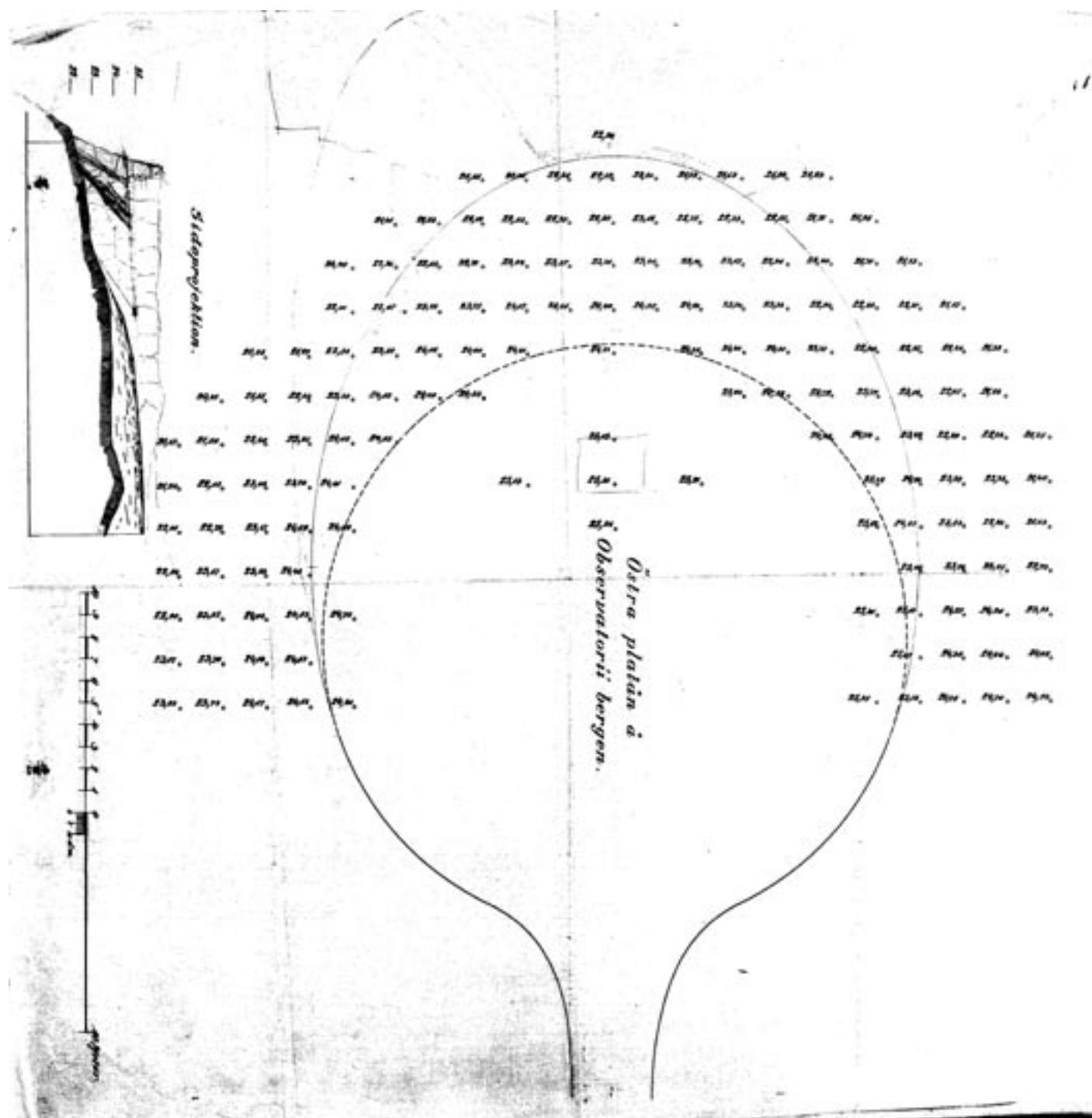
1.

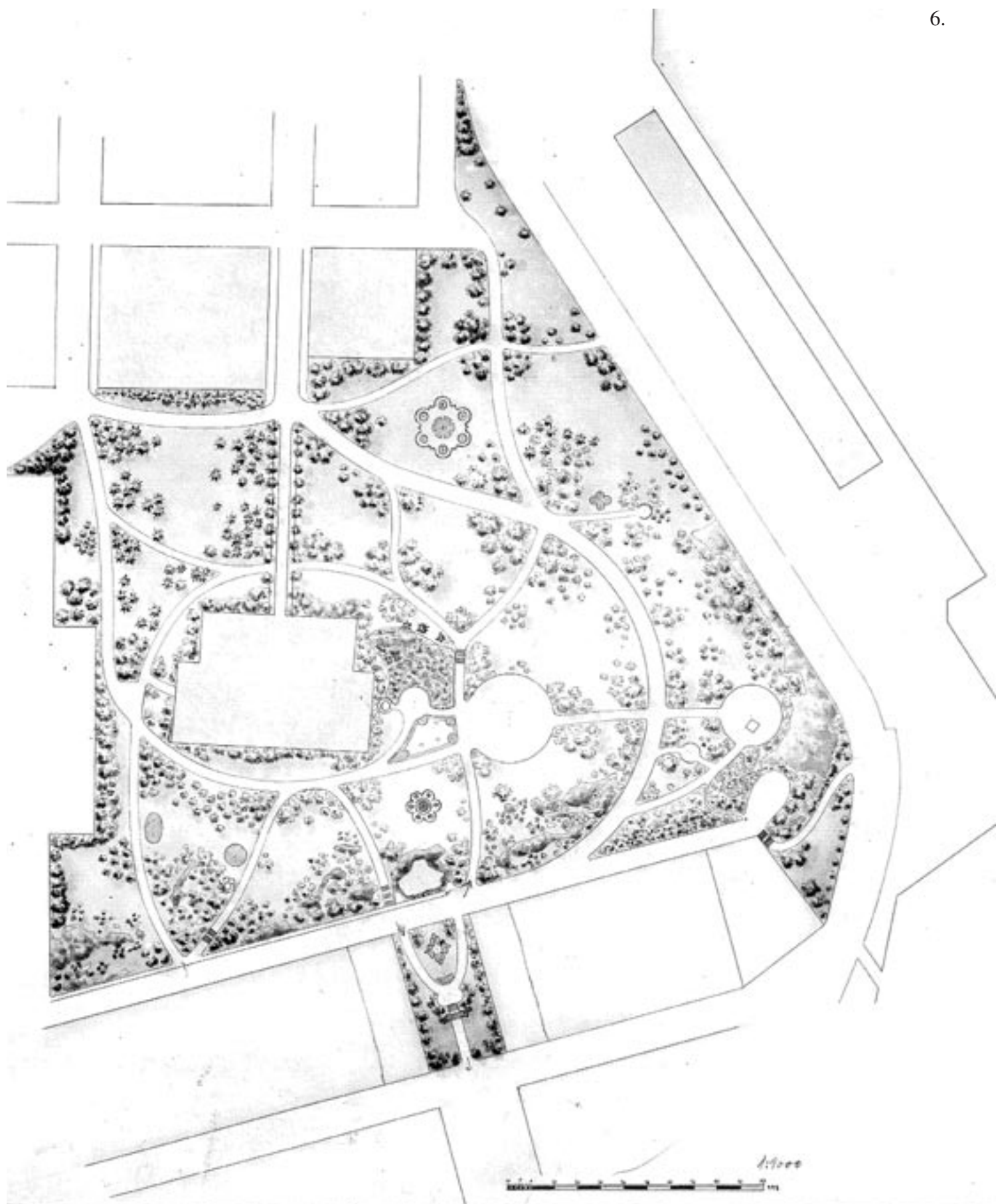
3.

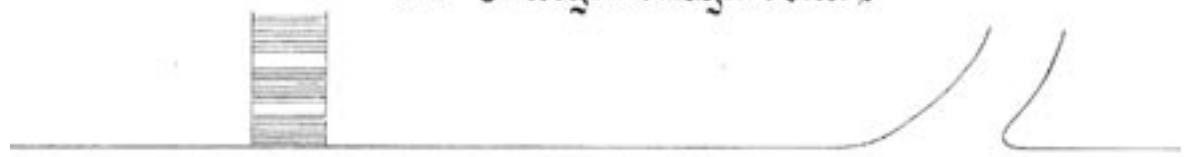

5.

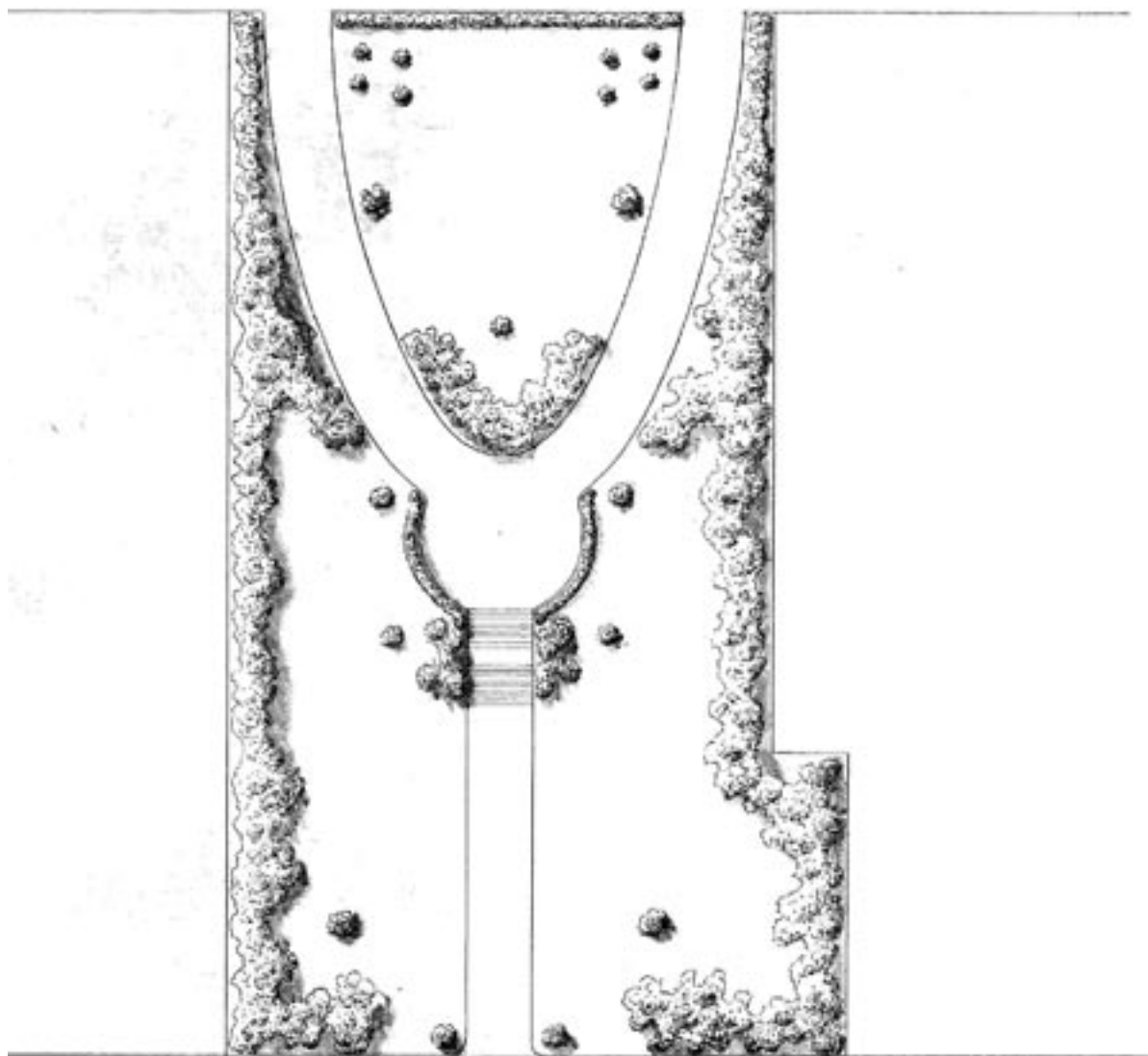

7. Förslag till planering af nedgången emellan Observatorii –
och Bäckmansgatorna.

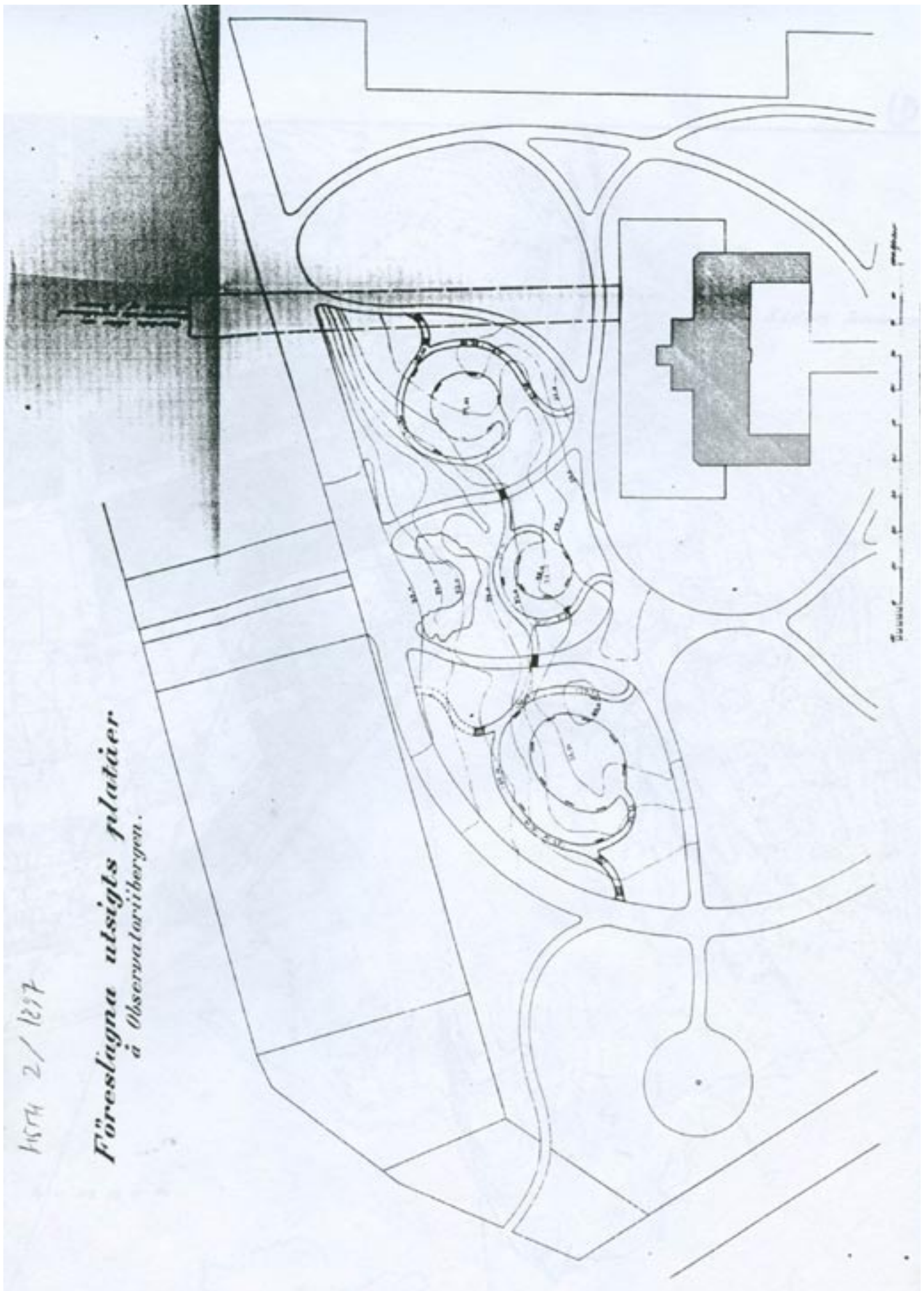

Observatoriegatan.

Bäckmansgatan.

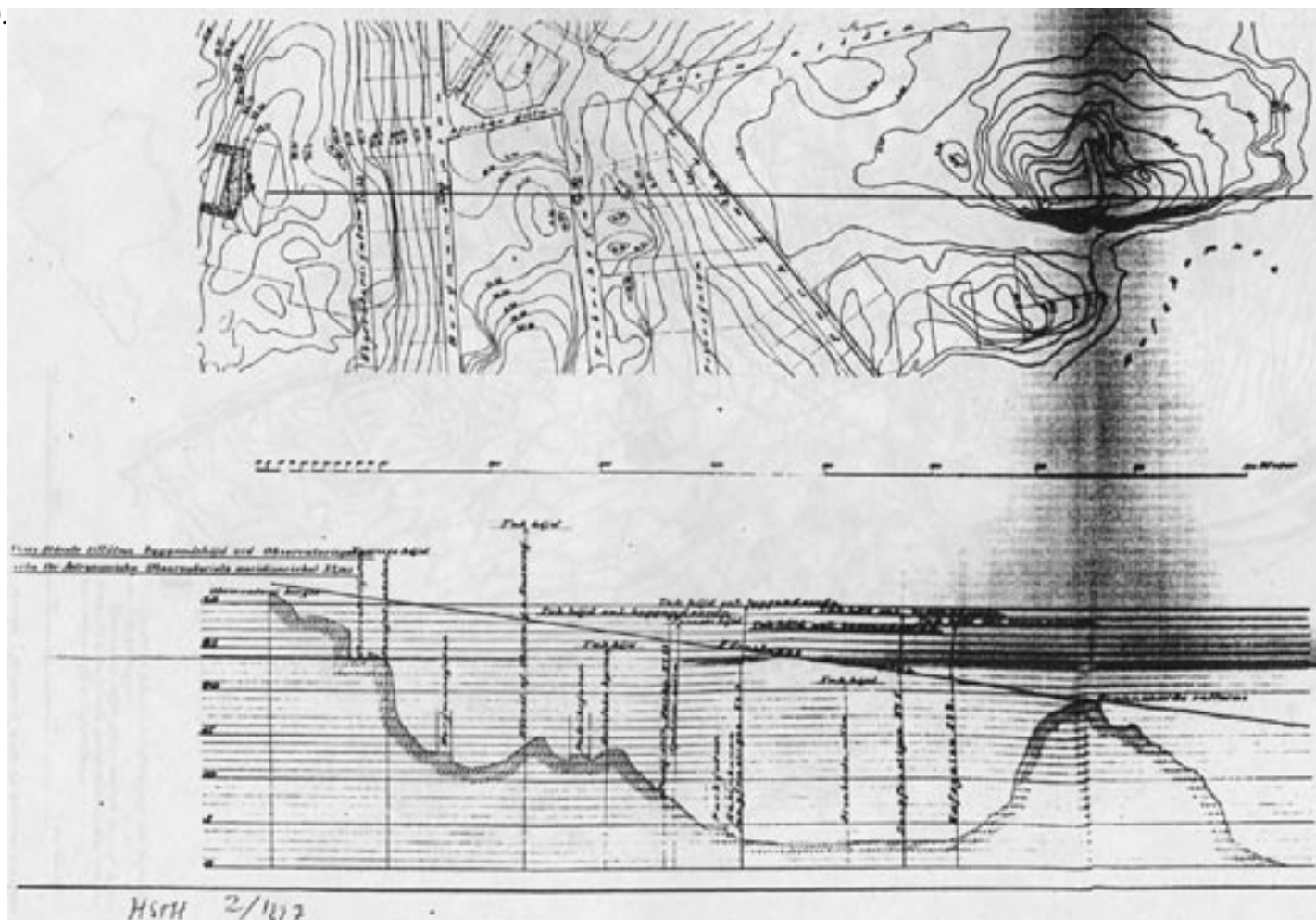

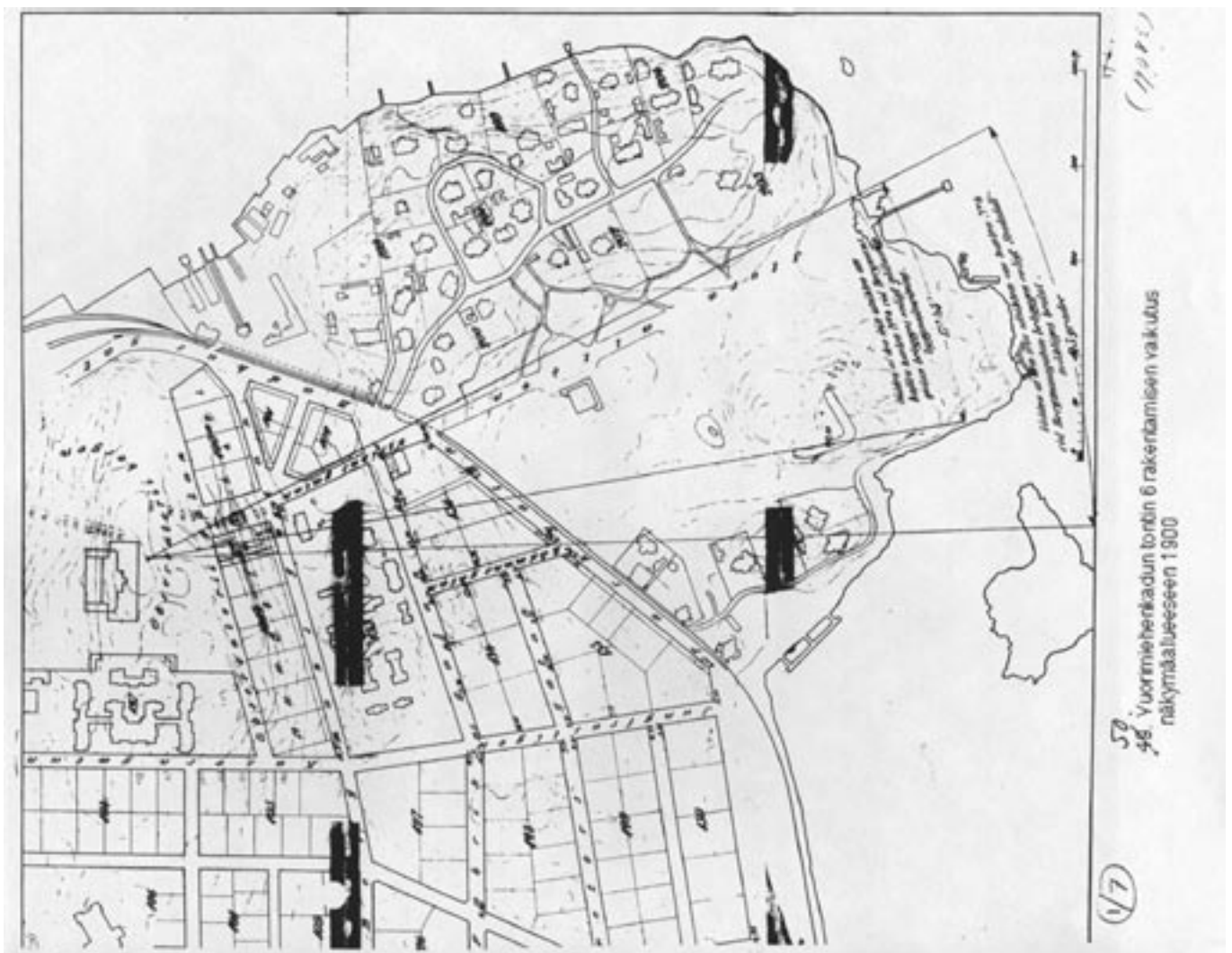

9.

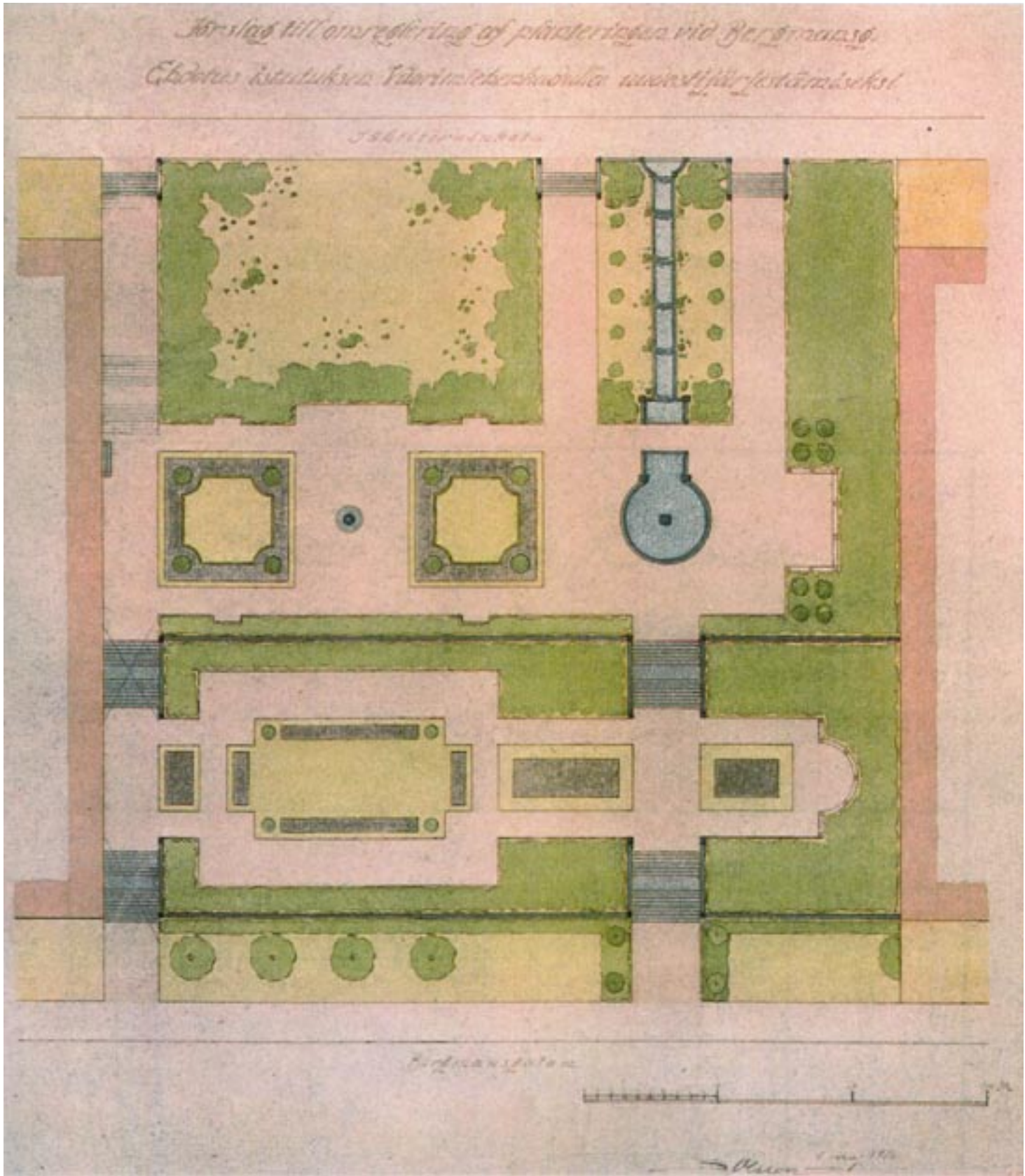

10.

13.

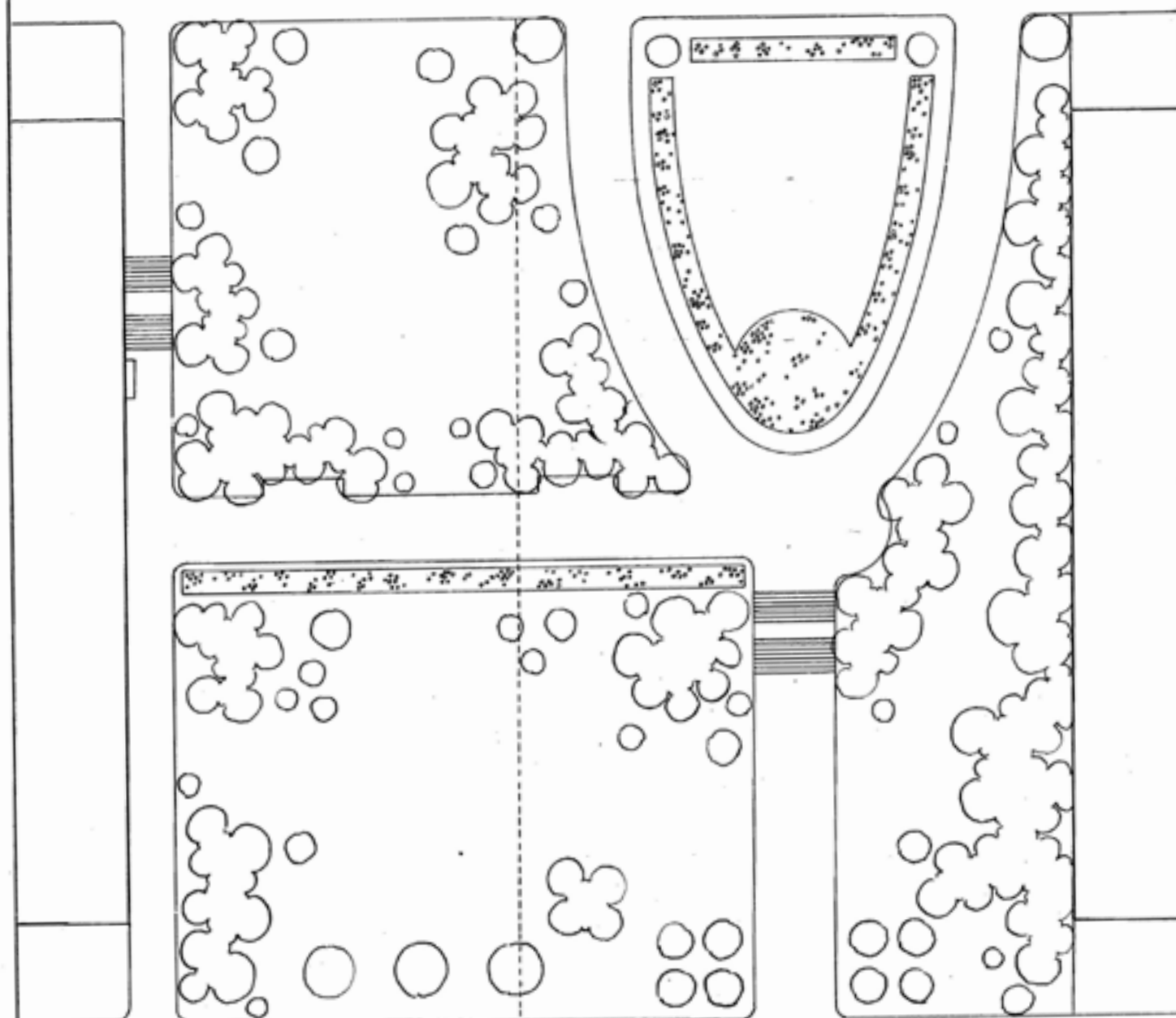

*Förslag till anordning af
planteringen på Bergmansgården*

Sällsamheten

*Ehuru istutuksen Törniöken-
kadulla uudistajajärjestelmäksi*

Observationsplan

Bergmansgården

Törniökenkadulla

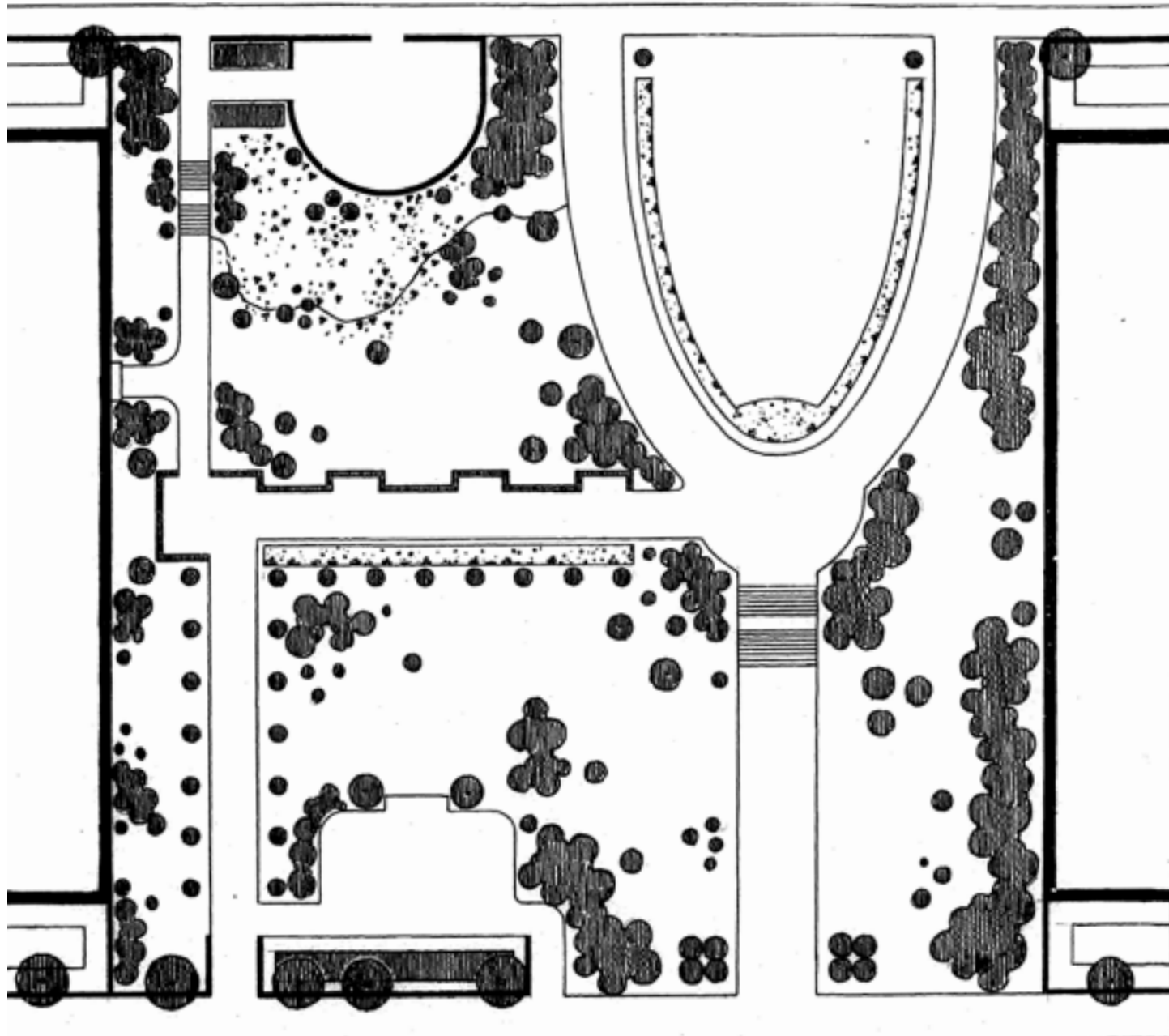

Helsingfors i mars 1917
Olsson

16.

ISTUTUS - EHDOTUS TÄHTITORNIN. VARRELLE.

Tähtitorninkatu.

10 0 10 20 30 40 m.

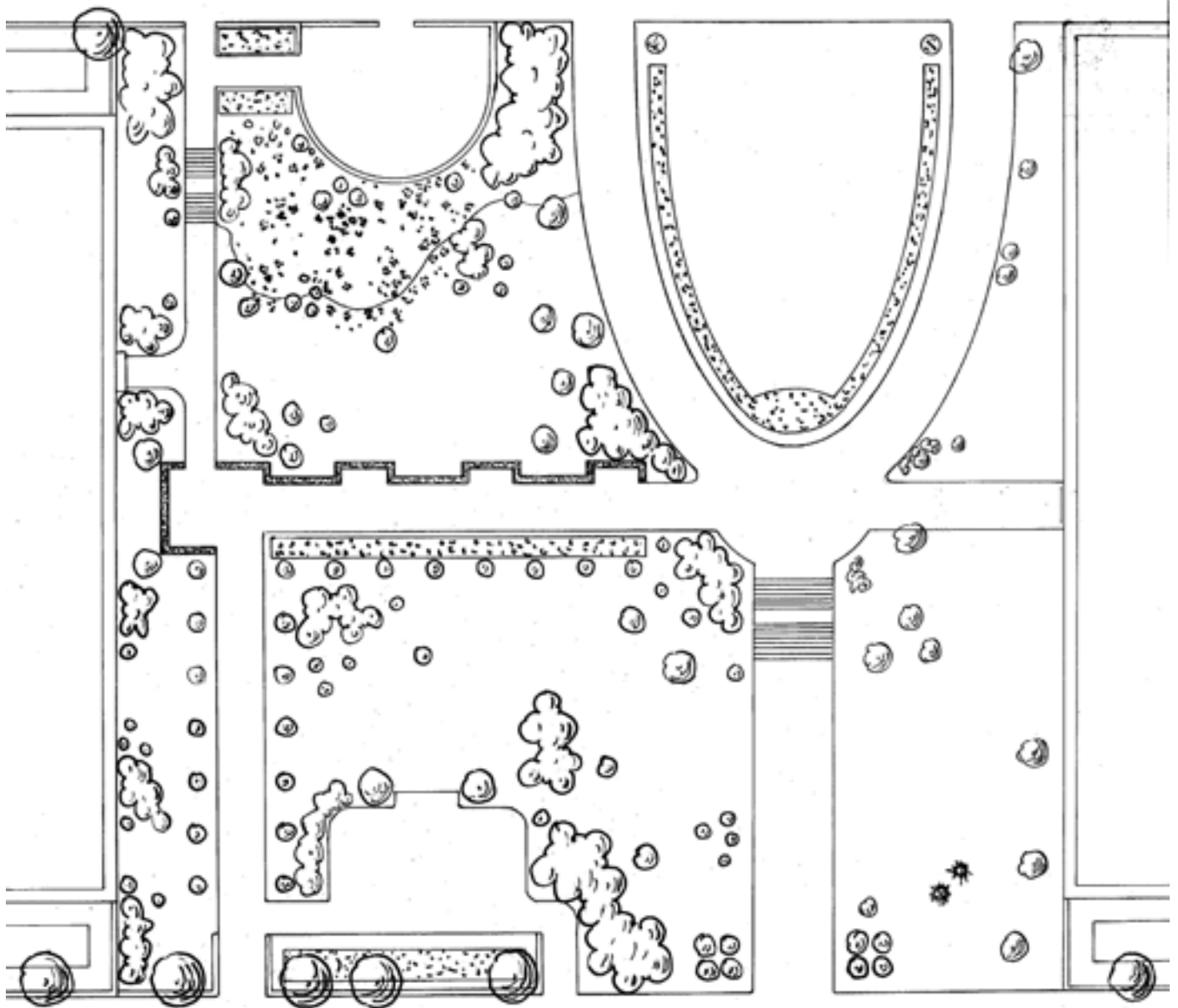
Vuorimiehenkatu.

Puisto-osasto 2/2

309

MUUTOS-EHDOTUS TÄHTITORNIN. VARRELLE.

Tähtitorninkatu.

Vuorimiehenkatu.

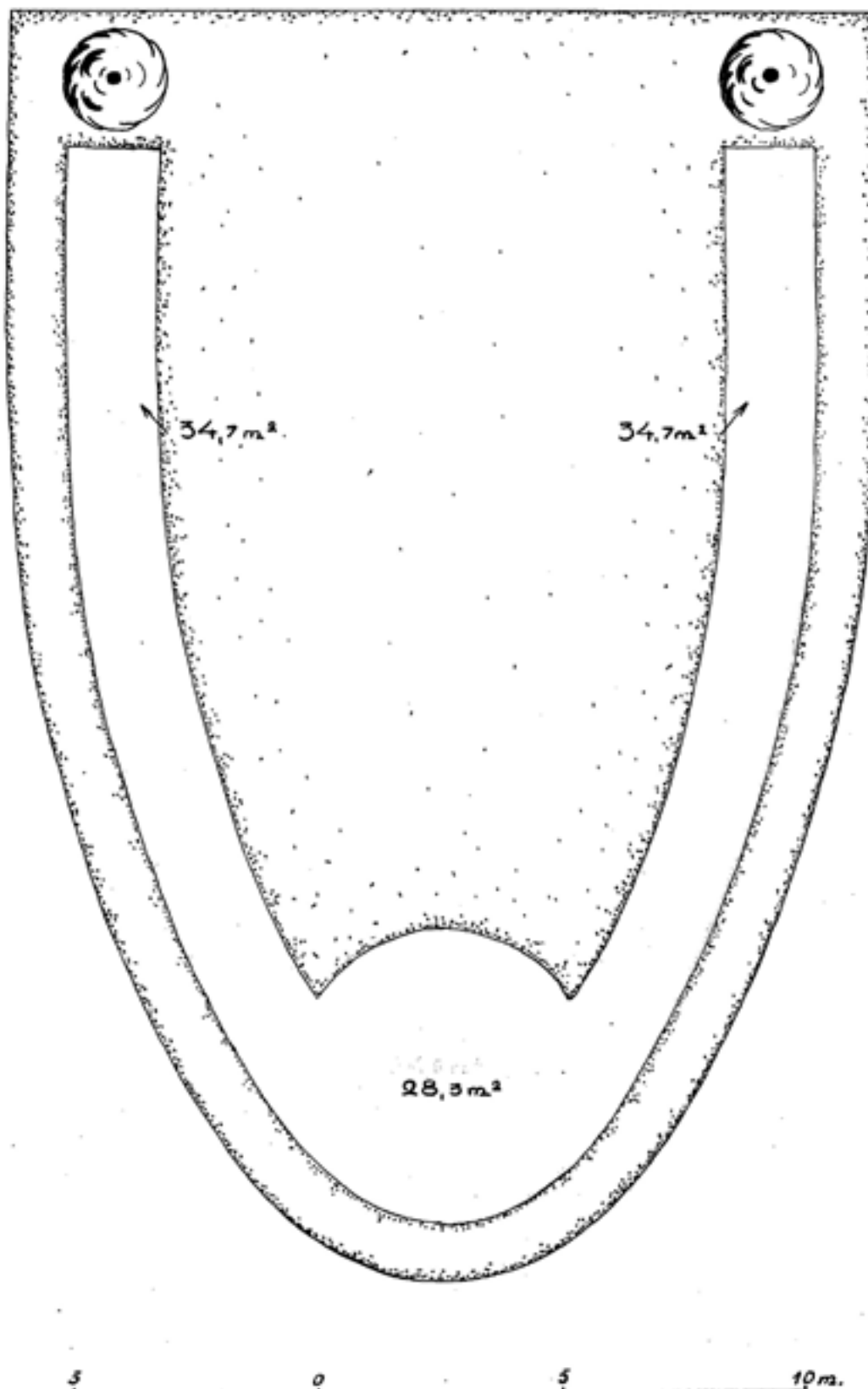
Helsinki, 21.8.87.

310

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13

19.

Ullanpuiston kukkaryhmä.

1.

2.

3.

4.

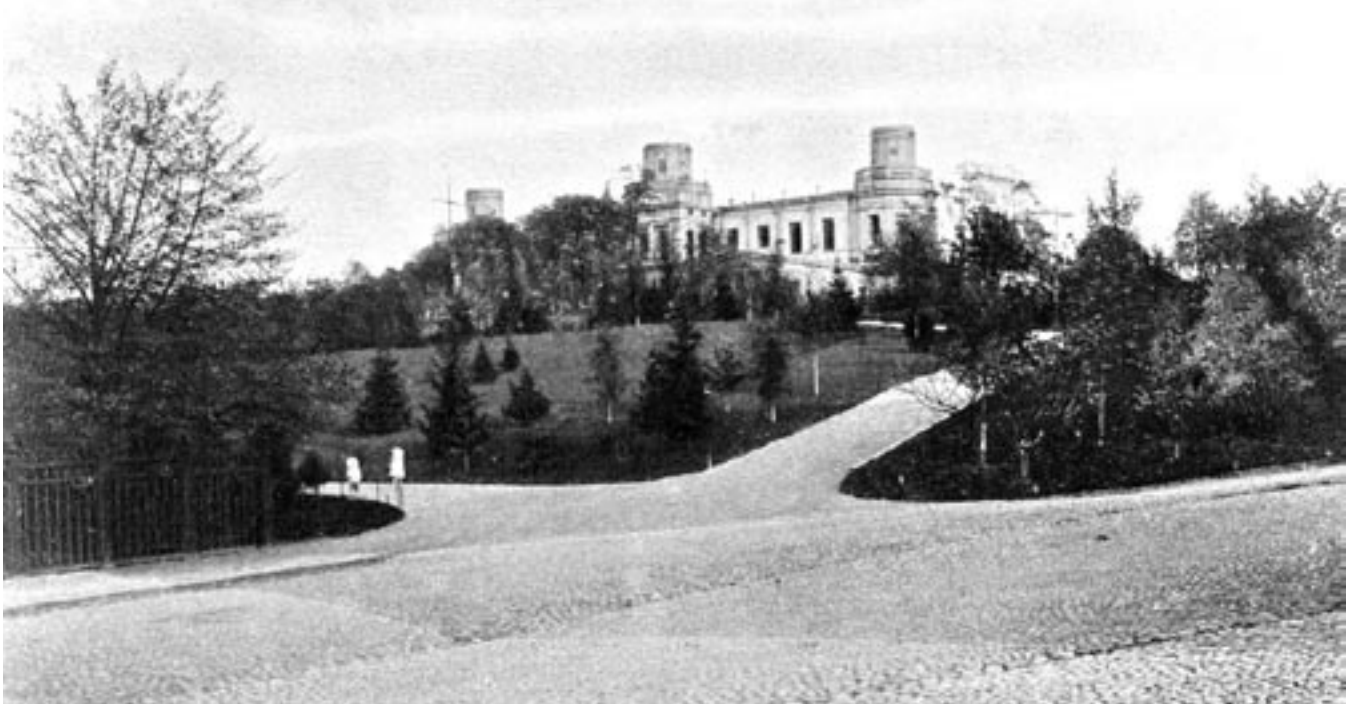

5.

Tähtitorni.
Observatorium.

Helsinki.
Helsingfors.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

15.

Tekijä(t) Gretel Hemgård / Maisemasuunnittelu Hemgård	
Julkaisun yhdyshenkilö rakennusvirastossa Anu Kiiskinen, anu.kiiskinen@hel.fi	
Nimeke Tähtitornin vuori ja Ullanpuistikko, hoito- ja kehittämissuunnitelma	
Sarjan nimeke Helsingin kaupungin rakennusviraston julkaisut / Katu- ja puisto-osasto	
Sarjanumero 2011:15	Julkaisu-aika 2011 joulukuu
Sivuja 129	Liitteitä 1
ISBN 978-952-272-107-5 (PDF: 978-952-272-108-2)	ISSN 1238-9579
Kieli koko teos suomi	Yhteenveto suomi, ruotsi
Tiivistelmä Tähtitornin vuori on Helsingin ensimmäinen julkiseksi kaupunkipuistoksi perustettu viheralue. Ullanpuistikko on osa samaa puistokokonaisuutta. Kallioisesta mäestä, jonka lakea 1830-luvulta lähtien hallitsi yliopiston observatorio-rakennus, muotoutui 1890-luvulla vehmas maisemapuisto kaupunginpuutarhuri Svante Olssonin suunnittelemana. Puisto on ollut ja on edelleen yksi Helsingin eteläisten kaupunginosien merkittävimmistä viheralueista ja kasvillisuudeltaan ehdottomasti monipuolisin. Hoito- ja kehittämissuunnitelma sisältää kertomuksen puistojen alkuperäisestä rakenteesta ja muuttumisesta, kuvauksen nykytilanteesta ongelmien sekä suunnitelman tärkeiden historiallisten piirteiden palauttamiseksi ja/tai ylläpitämiseksi. Tähtitornin vuoren ja Ullanpuistikon käyttö ei ole vuosien mittaan kokenut suuria muutoksia. Hoito-taso on ollut pääosin hyvä, mutta pitkän tähtäimen hoito- ja kehittämissuunnitelma on tarpeellinen sillä monet tärkeät näkymät ovat vuosikymmenien aikana kasvaneet umpeen. Suunnitelma sisältää ehdotuksia tarpeelliseksi katsottuista kunnostuksista, tärkeiden näköalojen ja näkymien avaamisesta sekä miten puistoa tulee nykyisestään kehittää tai paikoin uudistaa vastaamaan paremmin nykyajan käytön tarpeita. Suunnitelmakartan peruskorjaustoi-menpiteet ovat yleissuunnitelman tasoisia. Yleissuunnitelmaa täydentävät yksityiskohtaisemmat konkreettiset toimenpide-ehdotukset 19 osa-alueelle. Nämä toimenpidekorttien sivut on tarkoitettu puiston hoidon ja kunnossapiidon käyttöön. Raportin liitteenä on FT Maunu Häyrysen vuonna 1998 laatima historiaselvitys. Observatorieberget är den första till sitt ursprung kommunala parkanläggning i Helsingfors. Ulrikaskvären på den södra sluttningen tillhör helheten. Den tidigare kala bergskullen, sedan 1830-talet dominerad av universitetets observatoriebyggnad, omvandlades under 1890-talet till en lummig landskapspark enligt ritningar av stadsträdgårdsmästaren Svante Olsson. Parken har under hela sin historia hört till stadens mest värdefulla grönområden inte minst pga. sitt ovanligt mångsidiga växtsortiment. Denna vård- och utvecklingsplan innehåller berättelsen om Observatoriebergets och Ulrikaskvärens ursprungliga karaktär, förändringarna i tiden, en beskrivning av nuläget med sina problem samt förslag till åtgärder som behövs för att värna om eller återställa parkens värdefulla historiska särdrag. Trots det centrala läget är både Observatorieberget och Ulrikaskvären lugna parker. Skötselnivån är i huvudsak god men det behövs ett långsiktigt vårdprogram för att säkerställa bevarandet av viktiga stilmässiga drag. I själva parkplanen som till sin karaktär är översiktliga, föreslås åtgärder för upprustning, framtagande av utsiktlinjer, bevarande av viktiga öppna partier samt åtgärder för att parken bättre kan motsvara dagens behov och parkanvändning. Denna plan kompletteras av en mera detaljerad åtgärds- och skötselplan presenterad i skötselkort för 19 olika delområden. Dessa sidor är tänkta att tjäna som underlag för den kontinuerliga skötseln och underhållet av parken. Som bilaga i rapporten ingår FD Maunu Häyryns utredning om parkernas historia, daterad 1998.	
Avainsanat Tähtitornin vuori, Ullanpuistikko, yleissuunnitelma, hoito- ja kehittämissuunnitelma, arvoympäristö, kasvillisuus, historiallinen puisto, puutarhataide	

